

บทที่ ๔

แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทย

บทนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็นหมวด ๆ ได้แก่

๔.๑ แนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมมาแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน

๔.๒ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทย

๔.๒.๑ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕-ธรรม ๕)

๔.๒.๒ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้านการครองเรือน

๔.๒.๓ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้านการครองคน

๔.๒.๔ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ แนวทางการนำความซื่อสัตย์และหลักธรรมมาแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน

ปัญหาของครอบครัวในปัจจุบันที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้น อันเนื่องมาจากสาเหตุของบุคคลภายในครอบครัวขาดความซื่อสัตย์ต่อบทบาทหน้าที่ของการครองเรือน สามีขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ภรรยาไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน และสังคมภายนอกเกิดจากระบบสังคมเปลี่ยนแปลง บุคคลขาดคุณธรรม การเอาใจเอารัดเอาเปรียบกัน สามีภรรยาเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข คบู้คู่สาวประพฤตินอกใจกัน จึงเกิดปัญหาของครอบครัว เพราะสามีภรรยาไม่มีความซื่อสัตย์ต่อการครองเรือน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวิชาการและศาสนาเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์และหลักธรรมมาแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบันดังต่อไปนี้

๑. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

“วิธีการแก้ไขปัญหาคกรแบ่งออกเป็น ๒ มิติ คือ บุคคลในครอบครัวมีความจำเป็นต้องปรับหลัก ๒ อย่าง ทางพุทธศาสนา คือ ศีลสามัญญาและทิสสามัญญา ผู้ที่เป็นสามีภรรยาตัวพฤติกรรมของทั้งคู่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกามารมณ์ เรื่องของความต้องการ เรื่องของคำพูดการพูดจา เรื่องการแสดงออกการเข้าบ้านออกบ้าน และเรื่องการพบปะผู้คนทั้งที่ทำงานทั้งเพศตรงกันข้าม ศีลสามัญญา คือ เป็นผู้ที่มิศีลเสมอกัน ซึ่งคู่สามีภรรยาสามารถเอาศีล ๕ ข้อมาเป็นเกณฑ์ว่ามีศีล ๕ เท่ากันหรือไม่ ทั้งเรื่องความรักและความปรารถนาดีต่อกันมีอยู่หรือไม่ เรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ตามความต้องการ แบ่งปันวัตถุทรัพย์สมบัติรวมทั้งการอยู่กินลงตัวหรือไม่ เรื่องความซื่อตรงในแง่ของความซื่อสัตย์คู่ครองที่ตนแต่งงานไปแล้ว ซื่อตรงต่อกัน เอาใจใส่ต่อกัน การพูดจาที่เป็นสัมมาวาจามากขึ้น และข้อสุดท้าย คือ การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ถ้าสามีภรรยาศีลเท่ากันทั้ง ๕ ข้อ กระบวนการการอยู่ในครอบครัวจะมีความสุข มีความนุ่มนวลในการยืดหยุ่นต่อกันมากขึ้น ส่วนตัวทิสสามัญญา คือ ความเห็นถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรมเสมอกัน ซึ่งเป็นตัวปรับระดับความคิดของบุคคลในครอบครัว เป็นการแบ่งปันสุขทุกข์ที่เกิดขึ้น และยังเป็นการบอกว่าตนเองชอบอะไร ไม่ชอบอะไร คิดเรื่องอะไร ไม่เหมือนกันอย่างไร จะผ่อนหนักผ่อนเบากันอย่างไรรได้บ้าง ฉะนั้น สามีภรรยาต้องปรับ ๒ เรื่องนี้ก่อน จึงจะทำให้บุคคลในครอบครัวหรือคู่ครองอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขและตัวแปรภายนอกที่เห็นอยู่หลายเรื่อง คือ เรื่องของเศรษฐกิจ การที่คู่ครองจะอยู่ด้วยกันได้ด้วยเศรษฐกิจ และเรื่องของสังคมก็มีอิทธิพลต่อครอบครัวเช่นกัน เพราะว่าสองสามีภรรยาไม่ได้อยู่ด้วยกันเพียงแค่สองคนเท่านั้น แต่หมายถึง ครอบครัวฝ่ายหญิงและฝ่ายชายหน้าที่การงาน การยอมรับในสังคม ตัวอย่าง เช่น เรื่องของการศึกษาการเรียนรู้ในทางสังคมก็มีบทบาทที่สำคัญ

ส่วนหลักธรรมโดยภาพรวมก็มีหลายอย่าง แต่หลักกัลยาณมิตรเป็นตัวแปรสำคัญ คุณค่าของความเป็นกัลยาณมิตรที่จะทำให้คู่ครองอยู่ด้วยกันได้อย่างผัวเทวดาเมียเทวดานั้นก็คือความเป็นกัลยาณมิตรคือ ความน่ารักที่เขาน่ารักต่อกัน ก็ให้น่ารักแบบนั้นตลอดไป ก่อนแต่งงานมีความน่ารักอย่างไร หลังแต่งงานไปแล้วก็ควรให้น่ารักแบบนั้น อย่างเสมอดั้นเสมอปลาย ยกตัวอย่าง เช่น บางเวลาก็มีปัญหาอุปสรรคที่ไม่เข้าใจกันเกิดการกระทบกระทั่งกัน หรือได้ยินได้ข่าวที่เกิดขึ้นกับแฟนตนเองแอบไปเที่ยวกับกิ๊กถึงแม้เวลาอารมณ์ไม่พอใจก็ต้องใช้ความหนักแน่นข่มใจไว้ ด้วยเหตุนี้หลักกัลยาณมิตรมันก็น่าจะทำให้นุ่มนวลอยู่แล้ว ส่วนเรื่องของการใช้ถ้อยคำที่สำคัญสำหรับบุคคลในครอบครัวต้องอดทนต่อถ้อยคำพูด เมื่อมีเรื่องปัญหาเกิดขึ้นมักจะพูดกันไม่ค่อยรู้เรื่องก็สื่อสารกันไม่รู้เรื่อง การสื่อสารคือ กัลยาณมิตร การพูดบางครั้งอาจจะทำให้เกิดความขัดแย้ง ทะเลาะกันได้เรื่องอะไรที่ไม่ควรพูดก็ไม่ควรพูด เพราะจะส่งผลกระทบต่อครอบครัว

ตัวอย่างเช่น คำพูดที่สามีถูกเหยียดหยามภรรยาว่ามีการศึกษาน้อย พูดไม่ให้เกียรติกัน เป็นต้น อาจจะทำให้การครองคู่ชีวิตล้มเหลวได้เพราะคำพูด

ถ้าในยุคปัจจุบันต้อง เป็นกัลยาณมิตรกันและกัน เป็นเพื่อนกัน เอาใจใส่กัน รักกัน ดูแลกัน ทะนุถนอมกัน ดูแลกันและกัน สามีภรรยาจึงจะไปได้ครอบครัวที่จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข และหมวดธรรมอื่น ๆ เช่น สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ และฉราวาสธรรม ๔ ก็อยู่ภายใต้กรอบของกัลยาณมิตร และธรรมหมวดอื่นเป็นตัวเข้ามาเสริมให้องค์ธรรมมีความโดดเด่นและใช้งานได้ดีมากขึ้น โดยเฉพาะสามีภรรยาต้องเป็นกัลยาณมิตรกัน ก็เหมือนอย่างที่ว่า “ฟัวเทวดาเมีย เทวดา ฟัวเทวดาเมียสัตว์นรก ฟัวสัตว์นรกเมียเทวดา” ถ้าไปด้วยกันไม่ได้ก็ต้องปรับสองสิ่งก่อนคือ สิลสามัญตาและทิสสามัญตา โดยยืนอยู่บนฐานของคำว่ากัลยาณมิตร”^{*}

๒. พระมหาวิระพันธ์ ชุตินิพลโย ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบันนี้ ได้แก่

“การแก้ไขปัญหาครอบครัวนั้น หากจะเจาะจงที่ประเด็นใดประเด็นหนึ่งก็คงเป็นการยาก แต่ถ้าเราจะช่วยกันแก้ไขด้วยหลักคุณธรรมแล้ว เราควรเริ่มต้นจากการทำให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นมิตรต่อกัน สร้างความเข้าใจอันดีงาม โดยการส่งเสริมการมีสติ ไม่ประมาท ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจหลักของการอยู่ร่วมกันเป็นหลัก อย่างน้อยการมีสติ ๕ ประการ ก็ถือว่าเป็นหลักพื้นฐานของการมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก เพราะเมื่อใดที่ทุกคนต่างมีสติ ดำรงตนอยู่ในภาวะที่ปกติในกรอบของข้อปฏิบัติในความเป็นมนุษย์ ปัญหาความรุนแรงก็ไม่เกิดขึ้น เว้นจากการลักทรัพย์หรือฉกฉวยผลประโยชน์ที่ครอบครัวมีอยู่ ต่างก็อยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ไม่นอกใจในชีวิตคู่ ความริอาชานในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชายและหญิงก็ไม่เกิด ซื่อสัตย์ ไม่นอกใจความแตกแยกเพราะอาศัยถ้อยคำมาลวงก็ไม่เกิดขึ้น กระทั่งมีสติในทุกความคิดและการกระทำ ปัญหาทุกอย่างย่อมไม่มีโอกาสก่อตัวขึ้นได้เป็นการแก้ไขบนพื้นฐานของการใช้ชีวิตตามหลักเกณฑ์ของความเป็นมนุษย์ทั่วไป มองเห็นคุณค่าของชีวิตผู้อื่น ดังดังที่เรารักตัวเอง มองผู้อื่นเป็นดังเพื่อนร่วมโลกเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งจะช่วยให้เราช่วยเหลือให้ตนสามารถที่จะครองตนในความเป็นครอบครัวให้ดำรงอยู่อย่างผาสุกได้ เป็นการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ เพื่อไม่ให้เกิดการลุกลามที่ยากต่อการเยียวยาในอนาคต และความซื่อสัตย์ถือว่าเป็นคุณธรรมที่สูงส่งอย่างหนึ่งของการมีชีวิตอยู่ถ้าจะมองให้ลึกซึ้งในรายละเอียดของความซื่อสัตย์ที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของคุณธรรมต่างๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าความซื่อสัตย์เป็นการสร้างสัจจะคือความจริงใจทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น เป็นการสร้างอุดมการณ์เพื่อให้ตัวเองเป็นคนมีจุดยืนที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคที่เข้ามาทดสอบ

^{*}สัมภาษณ์, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ๘ ตุลาคม ๒๕๕๕.

เช่นกรณีของพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงตั้งสัจฉิฐานที่จะค้นหาคำตอบแห่งการดับทุกข์ให้ได้ ไม่ทรงท้อถอยเมื่อมีมารมาผจญในที่สุดด้วยสัจจะที่พระองค์มีในพระทัยของพระองค์ จึงส่งผลให้พระองค์สามารถบรรลุนิพพานได้เป็นพระพุทธเจ้าผู้อยู่เหนือกิเลส ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง การสามารถดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงเช่นนี้ ก็มีเหตุผลมาจากการที่พระองค์มีความซื่อสัตย์ต่อพระองค์เองเป็นสำคัญ

ส่วนกรณีการมีความซื่อสัตย์ภายในครอบครัวนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนพึงมีทั้งต่อตัวเองและทุกคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในครอบครัว เพราะเมื่อต่างคนต่างมีความซื่อสัตย์ต่อกันแล้ว ไม่ว่าจะคิด พูด หรือทำสิ่งใด ก็จะมีคุณธรรมต่างๆ เข้ามาช่วยเยียวยาสิ่งที่ปัญหาที่พร้อมจะก่อตัวขึ้น ให้เกิดการทุเลาลงได้ที่สำคัญความซื่อสัตย์ยังเป็นจุดกำเนิดที่จะให้เกิดมีความรักความเมตตาต่อกันโดยไม่มีประมาณ เพราะเมื่อความซื่อสัตย์เกิดขึ้นในใจ ไม่ว่าจะเราจะทำอะไรลงไป เราจะทำด้วยความเมตตาต่อกันเสมอ ไม่คิดที่จะสร้างปัญหาเนื่องเพราะตนเป็นคนเริ่มต้น แต่จะเกิดความรู้สึกเกรงใจหากว่าตนนั้นต้องกลายเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ด้วยเหตุนี้ ในระบบของความเป็นครอบครัว ไม่ว่าจะจะเป็นครอบครัวที่อยู่ด้วยกันจำนวนน้อย หรืออยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ สิ่งสำคัญที่แต่ละครอบครัวต้องสร้างให้มีเพื่อเป็นสายใยสำหรับผูกมัดใจให้แต่ละคนได้เห็นคุณค่าของกันและกัน ล้วนต้องมีความซื่อสัตย์เป็นต้นธารแห่งคุณธรรมเพื่อคอยเชื่อมโยงคุณธรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้นเสมอ เพราะเมื่อใดที่เรามีความซื่อสัตย์ต่อกัน ความคิดร้ายๆ และการกระทำที่ทำให้คนอื่นเสียใจ ย่อมไม่อาจย่างกรายเข้ามาเพื่อทำลายครอบครัวได้แม้เพียงน้อย”^๒

๓. ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาคือครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

“เนื่องจากปัญหามีจำนวนมาก วิธีแก้ปัญหาก็ต้องมากตามไปด้วย แต่ขอพูดถึงเฉพาะแนวทางกว้างๆ ที่สำคัญคือ ระหว่างสามีกับภรรยา ต้องหันหน้าเข้าหากัน พูดคุยกันด้วยเหตุผลและร่วมกันหาทางออก เช่น ปัญหาการนอกใจ ปัญหาการติดสุราและการทำร้ายร่างกาย บางเรื่องอาจใช้วิธีพบกันครึ่งทาง เช่น รสนิยมต่างกัน ฝ่ายหนึ่งชอบเที่ยว แต่อีกฝ่ายไม่ชอบ ก็ต้องปรับตัวพบกันครึ่งทาง นอกจากนั้น ต้องหาโอกาสที่จะใช้เวลาว่างร่วมกันและชวนกันไปพักผ่อนและทำบุญรวมถึงการไปฝึกอบรมธรรมะ

ส่วนบุตรธิดาก็เช่นกัน นอกจากการพูดคุยกันแล้ว บิดามารดาอาจต้องมีมาตรการและกุศโลบายที่จะสอนบุตรธิดาไม่ให้เผลอและตั้งใจศึกษา อยู่ในศีลธรรม เช่น การจำกัดเวลาที่บุตรธิดา

^๒ สัมภาษณ์, พระมหาวิระพันธ์ ชูดีปญฺญ, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

จะไปเที่ยวหรือเล่นและควบคุมการใช้เงิน ให้รางวัลเมื่อทำดี เช่น ตั้งใจเรียน คอยอบรมและพาไปวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม และให้ฝึกนั่งกรรมฐานและสวดมนต์ทั้งที่วัดและที่บ้าน และหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ได้มีอยู่จำนวนมาก ที่สำคัญก็คือ สติ ปัญญา ขันติ (ความอดทน) วิริยะ (ความเพียร) สัจจะ (ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ) และศีล หลักธรรมเหล่านี้ต้องนำมาใช้ร่วมกันจึงจะบังเกิดผล คนเราต้องมีสติและขันติซึ่งทำให้ควบคุมอารมณ์ตัวเองได้ ส่งผลให้สามารถใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา อีกทั้งอาศัยวิริยะและสัจจะในการปรับปรุงตัวเองและใช้ศีลโดยเฉพาะศีล ๕ เป็นกรอบในการปฏิบัติตัว เช่น ไม่ดื่มสุราหรือดื่มแต่น้อยไม่ดื่มจนเกิดปัญหาครอบครัว”^๓

๔. รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

“ความซื่อสัตย์ในความหมายว่า “ซื่อตรง” ถ้าไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกันแล้ว ก็จะมีการออกนอกกลุ่มนอกทางได้ ตัวอย่างเช่น เป็นสามีไม่ซื่อสัตย์ต่อภรรยา ก็ไปหาภรรยาใหม่นี้ก็ไม่ซื่อสัตย์แล้ว ถ้าเป็นภรรยาของสามีแล้วก็เกิดไปมีหนุ่มรักแล้วมาติดต่อก็ก่หลงในหนุ่มคนนั้น ภรรยาก็จะทำใจห่างเหินจากสามีตนไปติดกับหนุ่มคนนั้น ซึ่งทำให้เกิดเป็นความล้มเหลวในครอบครัว เมื่อสามีทราบเรื่องขึ้นมาว่า ภรรยาไปมีแฟนใหม่ หรือไปคบกับชายอื่น เหตุการณ์นี้ก็จะร้ายมากขึ้น โดยผู้ชายที่เป็นสามีก็ไม่มีความสุขหรือภรรยาเองไปมีแฟนใหม่ก็ละทิ้งสามีเก่าก็จะมีปัญหาเรื่องของการอยู่ครองเรือนกับสามีใหม่ เพราะความรักเก่าก็ยังมิรากฐานเดิมอยู่ตนยังไม่เลิกจากสามีคนเดิม ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “การนอกใจสามีของตน” ไปมีสามีใหม่ทำให้ครอบครัวเดิมไม่มีความสุขและไม่มีความสุขที่ไปอยู่กับสามีใหม่นั้น เพราะสามีใหม่ไม่ได้แต่งงานกันตามระบบของราชการหรือตามระบบประเพณีไทยเพียงแค่นี้ได้แอบไปอยู่กับเขา ลักษณะอย่างนี้ไม่ถูกระบบสังคม

เพราะฉะนั้น ผู้หญิงซึ่งจะไปมีสามีใหม่ทุกๆ ที่มีสามีอยู่แล้วถือว่า ขาดความสำนึกในเรื่องความรับผิดชอบในครอบครัวของตน แม้แต่สามีก็เหมือนกันจะไปมีภรรยาใหม่ก็ถือว่าเป็นการกระทำไม่เหมาะสมตามระบบของการครองเรือนที่ดี เช่นเดียวกัน ดังนั้น สามีภรรยาจะต้องมีความรักและให้เกียรติแก่กันและกันอย่างดีเพื่อให้ครอบครัวมีความสุข ไม่ต้องไปนอกใจกัน แม้จะมีใครมาแอบรางวัลหรือสิ่งดี ๆ อะไรให้ เราก็คบกันเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ใช่ไปเป็นสามีใหม่หรือภรรยาใหม่กับเขา”^๔

๕. นายสถาพร รัตนสกุล ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่อง แนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

^๓สัมภาษณ์, ศ.ดร.วัชร งามจิตกรเจริญ, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^๔สัมภาษณ์, รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

“แนวทางการแก้ปัญหาครอบครัวให้มีความสุขมั่นคงเข้มแข็งคือ สามิภรรยาต้องใช้เวลาให้ครอบครัว เมื่ออยู่ด้วยกันไม่มีเวลาให้กัน และทำกิจกรรมร่วมกันเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมควรมีเวลาให้กัน ต้องยอมรับฟังเหตุผลของอีกฝ่ายด้วยความไว้วางใจ เชื่อใจ และเคารพให้เกียรติกันและกัน เพื่อหาวิธีการแก้ปัญหาของครอบครัวร่วมกัน และวิธีสุดท้ายคือ ความเอื้ออาทรห่วงใยกันอยู่ต่อหน้าคุณเวลาหลับหลังก็มีความห่วงหาอาทรระลึกถึงกัน จึงจะทำให้บรรทัดฐานของครอบครัวนั้นมีความมั่นคงเข้มแข็งขึ้น ดังนั้น ปัญหาอุปสรรคในการครองเรือนแก้ด้วยหลักธรรม คือ ขันติ คือ “ความอดทน” บางครั้งการใช้ชีวิตคู่ของครอบครัวก็มีการกระทบกระทั่งกัน ขัดแย้งกัน และมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันบ้าง แต่สิ่งที่สำคัญคือ สามิภรรยาต้องมีความอดทนอดกลั้น มีความจริงใจ ให้เอื้อกันและกัน มีความซื่อสัตย์ เห็นอกเห็นใจกัน พร้อมทั้งจะสู้กับปัญหาไปด้วยกันอย่างไม่ทอดทิ้งกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”^๕

๖. นางนิทรา ฉันทไพศาล ท่านได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่อง แนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

“วิธีการแก้ปัญหาครอบครัว คือ สามิภรรยาต้องตั้งอยู่ในศีลธรรม (ศีล ๕) มีความขยันขันแข็งในการประกอบสัมมาอาชีพเก็บออมรู้จักคนตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง หรือใช้ทางสายกลางในการดำรงชีวิตหันหน้าเข้าหากันพูดคุยทำความเข้าใจกัน คู่สามิภรรยาต้องยึดมั่นในหลักของศีลธรรมหรือต้องรู้จักเดินทางสายกลาง โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ซึ่งมีคุณธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักประมาณในการใช้จ่ายให้สมกับฐานะของตน ไม่ก่อหนี้สิน ไม่เลียนแบบผู้ที่ร่ำรวยกว่าและบิดามารดาอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรธิดาอย่างจริงจัง ช่วยแนะนำว่ากล่าวตักเตือนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักช่วยงานของบิดามารดา และให้รู้จักคุณธรรม คือ ความกตัญญูกตเวทิต์ เพื่อให้บุตรได้รู้จักตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาและผู้มีพระคุณ”^๖

๗. นางชญัญญ์ เอื้อทยานนท์ ท่านได้ให้ทัศนคติเรื่อง แนวทางการนำความซื่อสัตย์กับหลักธรรมแก้ปัญหาครอบครัวในปัจจุบัน ได้แก่

“แนวทางวิธีการแก้ปัญหาครอบครัวระหว่างคู่สามิภรรยา คือ “ทำความเข้าใจกัน” ต้องกำหนดวันของครอบครัวสัปดาห์ละครั้งไว้ให้เป็นวันครอบครัว ตัวอย่างเช่น คู่สามิภรรยาพาครอบครัวไปเที่ยวไปรับประทานอาหารร่วมกันสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง เพื่อทำความเข้าใจกัน พูดคุยกันในเรื่องที่เป็นปัญหาของครอบครัว การปรับตัวเข้าหากันโดยใช้เหตุผล ความดี มีความ

^๕ สัมภาษณ์, นายสถาพร รัตนสกุล, ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์, นางนิทรา ฉันทไพศาล, ๑ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ซื่อสัตย์ไม่ว่าต่อเพื่อน สามิภรรยา บุตรธิดา ผู้ปกครอง ญาติพี่น้องญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ต้องใช้ความดีความซื่อสัตย์เข้าหากัน เป็นต้น ดังนั้น ความซื่อสัตย์สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหของครอบครัวได้ ถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์ไม่ว่ากรณีใดๆ ก็ตามจะทำให้ทั้งสองฝ่ายมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ครอบครัวก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข และหลีกเลี่ยงปัญหาหากเกิดจากการไม่มีสติ ทั้งสองฝ่ายก็ต้องใช้สติในการแก้ไขปัญห เอาใจเขามาใส่ใจเราที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การใช้ความมีสัจจะ หรือมีความซื่อสัตย์ในการครองเรือน และการใช้ศีล ๕ ในการดำเนินชีวิต”^๑

จากการสัมภาษณ์ เรื่องแนวทางการนำความซื่อสัตย์และหลักธรรมที่นำมาแก้ปัญหาของครอบครัวไทย สรุปได้ดังนี้

๑) แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕) นำมาประยุกต์ใช้สำหรับสังคมของครอบครัวไทย

๒) แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยทางด้านการครองเรือนตามหลักฆราวาสธรรม ๔ นำมาประยุกต์ใช้สำหรับครองชีวิตคู่รักของคู่สามีภรรยา

๓) แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยทางด้านการครองคนตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ นำมาประยุกต์ใช้สำหรับปกครองระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา

๔) แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น นำมาประยุกต์ใช้สำหรับหน้าที่ของสามิภรรยาที่ต้องตามหลักทศ ๖

มีแนวทางทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นหลักธรรมทำให้คู่สามีภรรยาสร้างความมั่นคงเข้มแข็ง มีความรัก ความอบอุ่น ซื่อสัตย์ ซื่อตรง จงรักภักดีต่อกัน สามัคคีกันเป็นปีกแผ่นของครอบครัว เพิ่มพูนชีวิตครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดี เกิดความสงบสุขราบรื่นร่มเย็นต่อไป

๔.๒ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทย

แนวทางการแก้ไขปัญหครอบครัวในพระพุทธศาสนามีอยู่หลายวิธี แต่ผู้วิจัยขอเสนอด้วยวิธีการไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจากนักวิชาการหลายท่าน เพื่อนำเอาวิธีการหลักธรรมหรือแนวทางการแก้ปัญหครอบครัวมาปรับใช้ในงานวิจัยเล่มนี้ พอสรุปแนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทยได้ดังนี้

^๑ สัมภาษณ์, นางชญัญญ์ เอื้อทยานนท์, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๔.๒.๑ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕-ธรรม ๕)

ศีล ๕ หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติชอบรักษาทางกาย ทางวาจา ให้เรียบร้อย การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดีไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย เรียกว่า “สิกขาบท ๕ ข้อ” ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของชาวพุทธศาสนิกชน หรือเป็นหลักมนุษยธรรมให้บุคคลได้ถือปฏิบัติตาม เพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่บุคคลในครอบครัว ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลของคฤหัสถ์ขึ้นไว้ให้รักษาประพฤติปฏิบัติเป็นข้อควรเว้น ถ้าหากฝ่าฝืนข้อปฏิบัติก็จะพบแต่ความเสื่อมเสียความชั่วแก่ตนและบุคคลอื่นทรงบัญญัติขึ้น เพื่อเป็นข้อที่ควรละเว้นและยังได้ทรงสอนแนวทางการปฏิบัติเป็นประจำมีอยู่ ๕ ข้อได้แก่

๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้

๓) เว้นจากการประพฤติดิฉินกาม

๔) เว้นจากการพูดเท็จ

๕) เว้นจากการน้าเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือห้ามเสพสิ่งเสพติดทุกชนิด^๔

ศีลในแต่ละข้อมีองค์ประกอบของศีลไว้เป็นหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินบุคคลผู้ที่ล่วงละเมิดศีลจะต่างพร้อย หากใครรักษาศีลครบทุกข้อศีลจะสมบูรณ์และยังสามารถเป็นข้อพิสูจน์ว่าคู่สามีภรรยามีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกันหรือไม่ และยังเป็นข้อกำกับความประพฤติของบุคคลทั้งสองฝ่ายอีกด้วย ตามหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีล ๕ แต่ละข้อ ดังนี้ ได้แก่

๑) ศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ซึ่งมีหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีลมีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) สัตว์ที่จะฆ่าเป็นสัตว์มีชีวิต (๒) ผู้ที่ฆ่าสัตว์นั้น รู้ว่าสัตว์มีชีวิต (๓) มีจิตที่คิดจะฆ่าสัตว์นั้น (๔) ทำความพยายามเพื่อฆ่าสัตว์นั้น และ (๕) สัตว์นั้นตายเพราะความพยายามนั้น

๒) ศีลข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ ซึ่งมีหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีลมีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) สิ่งของนั้นมีเจ้าของหวงแหน (๒) รู้ว่าสิ่งของนั้นมีเจ้าของหวงแหน (๓) มีจิตคิดจะลัก (๔) มีความพยายามเพื่อจะลักสิ่งของนั้น และ (๕) ได้สิ่งของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

^๔ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

๓) ศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดีกในกาม ซึ่งมีหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีลมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) วัตถุอันไม่ควรล่วง (หญิงชายที่เป็นวัตถุต้องห้าม) (๒) มีจิตคิดจะเสพในหญิงหรือชายที่ต้องห้าม (๓) ทำความพยายามที่จะเสพ และ (๔) ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกัน

๔) ศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ ซึ่งมีหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีลมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เรื่องที่จะกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง (๒) ผู้กล่าวจงใจพูดให้ผิดจากความจริง (๓) พยายามพูดให้ผิดจากความเป็นจริง และ (๔) ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น

๕) ศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทหรือห้ามเสพสิ่งเสพติดทุกชนิด ซึ่งมีหลักเกณฑ์การพิจารณาตัดสินองค์ของศีลมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) น้ำเมา มีสุราเป็นต้น (๒) มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมา (๓) มีความพยายามดื่มเกิดแต่จิตนั้น และ (๔) ดื่มน้ำเมานั้นให้ล่วงไหลผ่านลำคอลงไป

ส่วนหลักธรรมที่สนับสนุนเบญจศีล เรียกว่า เบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม ๕ ข้อ ได้แก่

๑. เมตตากรุณา ได้แก่ ความรัก ความปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข ส่วนกรณานั้นคือ ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นที่ยังทุกข์อยู่ได้พ้นจากทุกข์ คู่กับศีลข้อที่หนึ่ง

๒. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ มีอาชีพสุจริต ไม่ประกอบมิจฉาอาชีวะ ๕ ประเภท คู่กับศีลข้อที่สอง

๓. กามสังวร คือ การสำรวมในการ ยินดีเฉพาะคู่ครองของตน ไม่ประพฤติดนเป็นนเจ้าชู้ คู่กับศีลข้อที่สาม

๔. มีสัจจะ คือ พูดและทำแต่ความจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ทำอย่างไรก็พูดอย่างนั้น เป็นคนตรง คนจริง คนแท้ ไม่โลเล คดในข้องในกระดูก คู่กับศีลข้อที่สี่

๕. สติสัมปชัญญะ คือ การสำรวมระวังไม่ประมาท มีความรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่มีใจคิดใคร่จะลืมหลงรสชาติของสิ่งเสพติดมีนเมาทั้งปวง คู่กับศีลข้อที่ห้า

เบญจธรรมมีความละเอียดอ่อน และปฏิบัติได้ยากกว่าเบญจศีล ผู้ที่รักษาหลักธรรมทั้ง ๕ นี้อย่างเคร่งครัดก็ถือว่าได้รักษาศีล ๕ ด้วยโดยอัตโนมัติ^{๑๑}

^{๑๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๑/๑๓๕.

^{๑๑} อ่างใน พูนสุข มาศรีธรรม, สม สุจิรา, “ข^๑าวาชาญกรรมกับศีล ๕”, Secret นิตยสารรายป^๑

เมื่อได้รู้จักวิธีป้องกันการขาดความเชื่อสัจตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕) และเบญจธรรมแล้ว ในพระพุทธศาสนายังได้พูดถึงเกี่ยวกับประโยชน์ของการรักษาศีล พระพุทธองค์ทรงแสดงประโยชน์ของการรักษาศีล ๕ ไว้ในมหาปริณิพพานสูตร^{๑๑} มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) ย่อมได้รับโภคทรัพย์ใหญ่ เพราะความไม่ประมาทเป็นเหตุ
- ๒) เกียรติศัพท์อันงามของผู้มีศีล ย่อมฟุ้งขจรไปไกล
- ๓) ผู้มีศีลเข้าไปสู่สมาคมใดๆ ย่อมเข้าไปอย่างองอาจกล้าหาญ ไม่เก้อเขิน
- ๔) ผู้มีศีลย่อมไม่หลงทำกาละ คือไม่หลงในเวลาตาย
- ๕) ผู้มีศีล ตายแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

วิธีการรักษา หมายถึง การสมาทานการงดเว้นจากการทำความชั่ว เรียกว่า วิริตี แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น การเว้นจากความชั่ว การเว้นจากกรรมชั่ว การเว้นจากทุจริต ซึ่งสามารถแบ่งวิริตีออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่

๑) สัมปัตตวิริตี หมายถึง การมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการทำความชั่วที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า วิริตีประเภทนี้มีโอกาสที่จะกระทำผิดแต่ไม่กระทำเพราะมีความระมัดระวังและเกรงกลัวต่อความชั่วนั้นเห็นประโยชน์ในการรักษาศีล เช่น สามเณรพยายามโอกาสที่จะคบชู้แต่ก็ไม่กระทำเพราะมีความระมัดระวังและเกรงกลัวต่อความชั่วมีสติระลึกได้ว่า การคบชู้มันผิดต่อสามเณรและศีลธรรมด้วยจึงไม่ประพฤตินอกใจคู่ครองของตน เป็นต้น

๒) สมาทานวิริตี หมายถึง การมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นด้วยวิธีการถือสมาทาน การมีเจตนางดเว้นด้วยการยอมรับมาปฏิบัติ วิริตีประเภทนี้ เราตั้งใจไว้ก่อนว่าจะรักษาศีลด้วยวิธีการสมาทานศีลจากพระภิกษุสงฆ์กระทำไว้ในใจของตนว่าจะไม่ล่วงเกินศีลที่ตนได้สมาทานไว้เมื่อมีโอกาสที่จะประพฤติดิฉิลใดข้อหนึ่งแต่ก็ไม่กระทำเพราะตนมีความระลึกได้ว่าเราสมาทานศีลข้อนี้ไว้แล้ว เช่น สามเณรยาได้สมาทานรักษาศีล ๕ โดยเฉพาะศีลข้อ ๓ มีโอกาสที่จะประพฤตินอกใจคู่ครองตน แต่ก็ไม่ทำเพราะความระลึกลึกได้ว่าเราได้สมาทานศีลข้อนี้ไว้

๓) สมุจเฉทวิริตี หมายถึง การมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นอย่างเด็ดขาด การงดเว้นได้อย่างเด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่วของพระอริยะทั้งหลาย วิริตีประเภทนี้เป็นการใช้สำหรับพระอรหันต์เท่านั้น

^{๑๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๑๐๒.

วิธีทั้ง ๓ มีข้อสังเกตคือ สัมปัตตวิธี เป็นการงดเว้นจากความชั่วเกิดขึ้นเฉพาะหน้า แล้วเมื่อมีโอกาสกระทำแต่ไม่กระทำ เพราะมีความละอายใจและเกรงกลัวต่อความชั่วนั้นวิธีประเภทนี้ใช้ในเวลาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเท่านั้น สมาทานวิธี เป็นการงดเว้นจากความชั่วด้วยความตั้งใจไว้ล่วงหน้าแล้ว เมื่อมีโอกาสกระทำผิดศีลก็ไม่กระทำเพราะตนได้สมาทานรักษาศีลข้อนั้นๆ ไว้ วิธีประเภทนี้ใช้เฉพาะเวลาที่ตนสมาทานศีลเท่านั้น และสมุจเฉทวิธีเป็นการงดเว้นได้ โดยเด็ดขาด ใช้เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น

การรักษาความซื่อสัตย์ตามศีล ๕ หมายถึง การสมาทานข้อวัตรปฏิบัติตามศีล ๕ หรือ การยินดียอมรับเอาศีล ๕ ข้อมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันในครอบครัว ซึ่งความซื่อสัตย์ก็มีความสำคัญต่อบุคคลในครอบครัวที่จะรักษาศีล ๕ สามารถควบคุมพฤติกรรมไม่ให้สามิภรรยาประพฤติผิดใจกัน มีความจริงใจต่อกัน ทำให้ครอบครัวไม่มีปัญหาเรื่องเจ้าชู้สาวหรือการกระทำผิดต่อลูกหรือภรรยาของผู้อื่น จึงจะอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่นสงบสุขเป็นปกติ โดยเฉพาะศีลข้อ ๓ หมายถึง การรักษาความซื่อสัตย์ต่อคู่สามิภรรยา ด้วยการมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ห้ามประพฤติในเรื่องเพศ จึงเป็นผู้สำรวมในกามคือการตั้งอยู่ในอาการที่สำรวมเรื่องเพศ ยินดีในคู่ครองของตน สามิซื่อสัตย์ต่อภรรยา ภรรยาซื่อสัตย์ต่อสามิ การรักษาความซื่อสัตย์ตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕) ของบุคคลในครอบครัวสามารถแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่

๑. ฝ่ายสามิรักษาความซื่อสัตย์ต่อภรรยา : ชายที่เป็นสามิให้คำมั่นสัญญาต่อภรรยาด้วยวิธีการสมาทานศีลข้อ ๓ ซึ่งมีใจความว่า ข้าพเจ้าจะรักษาศีลข้อที่ ๓ คือ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่แอบไปมีชู้กับผู้หญิงอื่น ไม่มีกิ๊ก ไม่มีเมียน้อย ไม่เที่ยวผู้หญิงในเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่ประพฤติผิดใจภรรยา รักภรรยาของตนเพียงผู้เดียว ไม่มักมากในเรื่องทางเพศ สามิที่ปฏิบัติได้ตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับภรรยาได้ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีคุณธรรมที่ชื่อว่า สทาร์สันโดษ แปลว่า ความยินดีในภรรยาของตนกรณีเรื่องของสามิขาดความซื่อสัตย์ต่อภรรยาประพฤติผิดใจ ไม่มีความจริงใจต่อกัน แบ่งปันความรักให้ไปกับหญิงอื่น สามารถทำให้เกิดความรุนแรงได้

ตัวอย่าง เช่น เรื่องบ่วงรัดคอ เมียฆ่าผัว แค้นชุกก๊ก มีใจความว่า “เมียแค้นฆ่าผัวช่วงก่อสร้างทำตัวเจ้าชู้ไปทำงานต่างอำเภอแล้ว แอบมีกิ๊ก จึงหอบลูกตามมาหาแต่ผัวก็ไม่สนใจ สุดท้ายฉวยโอกาสรอให้ผัวหลับในแคมป์พักคนงานใช้เชือกทำบ่วงรัดคอแล้วรูดเชือกจนผัวขาดใจตาย”^{๑๒}

^{๑๒}“บ่วงรัดคอ เมียฆ่าผัว แค้นชุกก๊ก” , <<http://news.Sanook.com>>, [๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๒].

จะเห็นได้ว่าสามีขาดความซื่อสัตย์ต่อภรรยาตน โดยมีความประพฤตินอกใจ แอบไปมีกิ๊กกับหญิงอื่น นึกว่าภรรยาไม่รู้เพราะว่าตนไปทำงานต่างอำเภอคิดไม่ซื่อสัตย์ต่อภรรยา จึงไปมีกิ๊กเป็นชู้กับหญิงอื่นนอกจากภรรยาตน ในที่สุดภรรยาก็จับได้ว่าสามีตนมีชู้จริง เป็นเหตุให้ต้องเกิดความเกลียดแค้นสามีที่ประพฤตินอกใจ ดังนั้น ตนจึงตัดสินใจไปฆ่าสามีด้วยการจวดยโอกาสทำบ่วงรัดคอสามีจนขาดใจตาย เพราะสามีไม่มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยา ขาดความรักความจริงใจไม่ยินดีในภรรยาของตนนั่นเอง

๒. ฝ่ายภรรยารักษาความซื่อสัตย์ต่อสามี : หญิงที่เป็นภรรยาให้ความคำมั่นสัญญาต่อสามีด้วยวิธีการสมათานศีลข้อ ๓ ซึ่งมีใจความว่า ข้าพเจ้าจะรักษาศีลข้อที่ ๓ คือ การไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่มักมากในเรื่องเพศไม่มีชู้และกิ๊ก^{๓๓} จงรักภักดีต่อสามีของตน ไม่แบ่งปันใจให้กับชายอื่น ไม่ประพฤตินอกใจคู่ครองตน จงรักภักดีต่อสามีของตนเพียงผู้เดียวด้วยอาการที่สำรวมในกาม ภรรยาปฏิบัติได้ตามคำมั่นสัญญาที่ให้กับสามีไว้แล้ว จึงได้มีคุณธรรมชื่อว่า ปติวัตร หมายถึง ความจงรักภักดีต่อสามีของตน

ในกรณีเรื่องภรรยาที่มีความซื่อสัตย์ จริงใจ จงรักภักดี ซื่อตรง ไม่ประพฤตินอกใจกัน ความซื่อสัตย์ต่อสามีของตน ตัวอย่างเช่น “เรื่องสัมพุลาชาคก ว่าด้วยเรื่องความซื่อสัตย์ของพระนางสัมพულา ซึ่งประพฤตินอยู่ในความซื่อสัตย์ หรือความจงรักภักดีต่อพระสวามีชื่อว่าโสถยิเสน เมื่อพระนางมีโอกาที่จะนอกใจสามี แต่ก็ไม่ได้ประพฤติล่วงเกินศีลข้อ ๓ จึงเป็นผู้ที่สำรวมในกาม และจงรักภักดีต่อสามีของตน” ^{๓๔} และเรื่องภรรยาที่ขาดความซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่มีความจริงใจประพฤตินอกใจสามี ซึ่งขาดคุณธรรมความซื่อสัตย์ต่อกัน หรือประพฤติไม่จริงใจต่อกัน ตัวอย่างเช่น เรื่องทูลราชชนชาคก ว่าด้วยภาวะของหญิงรู้ได้ยาก มีใจความว่า “เมื่อหญิงที่คิดไม่ซื่อสัตย์ต่อสามีแสดงลักษณะอาการให้เห็น เมื่อวันไหนได้คบชู้กับชายอื่นนางจะคอยเอาใจใส่และคล้อยตามใจสามีเป็นพิเศษ แต่วันไหนไม่ได้คบชู้นางจะมีอารมณ์ที่แปรปรวนหงุดหงิดง่ายหรือใช้อารมณ์เป็นที่ตั้ง”^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า เรื่องพระนางสัมพულาตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีต่อสามีตน ได้ประพฤตินเป็นภรรยาที่ดีของสามี ได้ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาต่อสามีเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น

^{๓๓}คำว่า กิ๊ก หมายถึง “ผู้ทางใจระหว่างคน ๒ คน” ใครก็ได้ที่สามารถพูดคุยปรึกษากันได้ทุกเรื่อง ไม่จำเป็นต้องรู้ข้อมูลส่วนของอีกฝ่าย หรือไปเที่ยวสนุกสนานด้วยกันแล้วก็แยกย้ายทางกันไปโดยไม่มีข้อผูกพัน หรือไม่มีการต่อว่าต่อขานกันทั้งสิ้น, ที่มาเว็บไซต์สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์.

^{๓๔}ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ.ดิงสติ. (ไทย) ๒๗/๓๒๐-๓๒๓/๕๘๖-๕๘๗.

^{๓๕}ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ.เอกก. (ไทย) ๒๗/๖๔/๒๗.

สามีภรรยาในครอบครัวยุคปัจจุบันควรเอาเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตคู่ครอง เพื่อให้สังคมครอบครัวมีศีล ๕ ข้อ มีความรัก ความประพฤติดีที่ดั่งามต่อกัน และไม่เป็นปัญหาของสังคม ส่วนเรื่องทราชนชาดก ได้แสดงให้เห็นถึงการขาดความซื่อสัตย์ของภรรยา ประพฤตินอกใจสามี ไม่จงรักภักดีแบ่งปันความรักแบ่งปันหัวใจให้กับชายอื่น จึงเป็นเหตุให้สมาชิกในครอบครัวไม่มีความสุข ขาดความรักความจริงใจต่อกัน ขาดความอบอุ่นที่มีให้แก่กัน ชีวิตครอบครัวก็ล้มเหลวทำให้สามีภรรยาต้องแยกทางกันอยู่ด้วยการหย่าร้างกันไปมีคู่มือใหม่ทำให้ครอบครัวแตกแยกกัน เพราะสามีภรรยาขาดความซื่อสัตย์ต่อการประพฤติดนินให้อยู่ในศีล ๕ ข้อในที่สุด ก็เป็นปัญหาของสังคมเรื่อยๆ ไป

ดังนั้น สามีภรรยาควรตักเตือนกันเป็นประจำใน “หลักประกัน ๕ ประการ” : เบญจศีล-เบญจธรรม^{๑๖} สามารถนำมาสร้างเป็นหลักประกันที่จะไม่สร้างรอยร้าวให้เกิดขึ้นต่อกันระหว่างสามีภรรยา เพื่อสร้างความไว้วางใจให้แก่กันและกัน ได้แก่

หลักประกันประการที่ ๑ : ต่างฝ่ายต่างต้องไม่สร้างความโศกเศร้ารุนแรงขึ้นในจิตใจของกันและกันโดยการตั้งจิตไว้ในความเมตตากรุณา มีความรักใคร่ปรารถนาดีและสงสารเห็นใจอีกฝ่ายเสมอในฐานะที่ได้ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันเสมือนลงเรือลำเดียวกันแล้ว เพื่อป้องกันปัญหาการใช้กำลังข่มเหงทำร้ายร่างกายกันซึ่งมีผลเป็นความเป็นความบาดเจ็บทั้งร่างกายและจิตใจโดยเฉพาะสามต้องให้หลักประกันแก่ภรรยาให้มาก เพราะเป็นเพศที่มีพลังกำลังเหนือกว่า ทางที่ปลอดภัยที่สุดคือ การไม่เก็บอาวุธร้ายแรงเช่นปืนไว้ในบ้าน เพื่อป้องกันการใช้ด้วยอารมณ์ชั่ววูบจากโทสะ

หลักประกันประการที่ ๒ : ต่างฝ่ายต้องไม่เป็นคนมือไวเห็นแก่ได้จนสร้างความระแวงสงสัยให้แก่กันและกัน เพื่อเป็นหลักประกันด้านทรัพย์สินภายในครอบครัว ดังมีสามีภรรยาบางคู่ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องซ่อนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไว้เพื่อไม่ให้อีกฝ่ายนำไปใช้อย่างสุรุ่ยสุร่าย อาทิ นำไปเล่นการพนันจัดเป็นการขาดหลักประกันทางด้านเศรษฐกิจ หรือขาดความปลอดภัยทางทรัพย์สินและขาดความเชื่อใจกัน

หลักประกันประการที่ ๓ : ต่างฝ่ายต่างต้องไม่ใจเร็วคว่นได้ ตั้งตนไว้ในความพอดีในเรื่องกามคุณ มีความสันโดษยินดีพอใจเฉพาะในคู่ครองของตนโดยไม่คิดนอกใจ ไม่เหลาะแหละ

^{๑๖} พูนสุข มาศรีสรสรรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

จึงจะเป็นหลักประกันในเรื่องความรักในคู่ครองได้ ซึ่งนับเป็นความปลอดภัยของครอบครัว เพราะการเป็นต้นแบบที่ไม่เจ้าชู้ให้แก่ลูกหลานด้วย

หลักประกันประการที่ ๔ : ต่างฝ่ายต่างต้องไม่พูดปดมดเท็จต่อกัน เป็นการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันด้วยหลักแห่งความสัตย์ เป็นหลักประกันแห่งความซื่อสัตย์ตรงต่อกัน มิเช่นนั้น คนที่รักกันมานาน หากได้รู้ในภายหลังว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ก็จะเปลี่ยนจากรักเป็นแค้นแทน จนถึงแก่ทำร้ายหรือทำลายกันในที่สุด

หลักประกันประการที่ ๕ : ต่างฝ่ายต่างต้องไม่สร้างเหตุความลุ่มหลงมัวเมา ขาดสติ โดยใช้สิ่งเสพติดมึนเมาเป็นเครื่องย้อมใจให้เกิดความอึกเขมต้องให้หลักการประทับประครองตนด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นหลักประกันแห่งความไม่ประมาทและที่สำคัญที่ต้องตระหนักอย่างแรงกล้า เพราะเป็นทางนำของความล่มสลายทางเศรษฐกิจ ทั้งในครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า “...น้ำท่วม ไฟไหม้ โจรปล้น ยังไม่ร้ายเท่าการพนัน” อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสิ่งเสพติดมึนเมา ในอาบาขมุข ๖ นั่นเอง

ดังมีตัวอย่างของการไม่นำพาต่อหลักประกัน ดังกล่าวข้างต้นที่อิงหลักเบญจศีลและเบญจธรรมจากหญิงคนหนึ่ง ผู้กล้าออกมาเปิดเผยเป็นอุทาหรณ์แก่สาธารณชนผ่านสื่อโทรทัศน์ถึงความไม่นำพาต่อหลักประกันตามคุณธรรมขั้นพื้นฐานความเป็นปกติสุขของชีวิตคือ เบญจศีล-เบญจธรรม ต่อการดำเนินชีวิตในฐานะภรรยา ทำให้เป็นที่รังเกียจของญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี และยุยงสามีให้หย่าขาดจากเธอ เธอก็ได้แต่เสียดายในความดี ความเป็นพ่อพระของสามีคนหนึ่งที่ในอดีต ๕ ปีที่แล้วยอมเลิกกรากับแฟนมาแต่งงานกับเธอ ผู้มีชีวิตที่น่าสงสารจากการตัดสินใจยึดอาชีพผิดๆ หลังเลิกกรากับสามีคนแรกและมีลูกด้วยกัน ๑ คน (ปัจจุบันรวมเป็น ๒ คน) คือ การค้าประเวณี โดยความจำ เป็นชนิดที่ไม่มีวันหยุดพักตลอดระยะเวลา ๑๐ ปี ผลที่ได้จากอาชีพนี้คือ แม้จะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ แต่ก็หมดไปกับการเล่นพนันบอล และยาเสพติด ก่อนหน้าที่ต้องผันม้ายึดอาชีพนี้ เธอเป็น พนักงานบริษัทแห่งหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่สัตย์ โดยชักยอกเงินมาเลี้ยงสามีคนแรก เมื่อเห็นว่าใกล้จะโดนจับได้ก็ชิงลาออกและผันมาค้าประเวณีแทน เมื่อสามีคนแรกรู้เรื่องก็โกรธ ไม่เห็นใจที่เธอต้องเป็น ฝ่ายหาเงินเข้าบ้านสำหรับค่าใช้จ่ายทุกอย่างขณะที่สามีเอาแต่ดื่มสุรา เธอจึงหนีออกจากบ้านและให้ญาติเลี้ยงดูลูกคนแรก เมื่อมีอาชีพค้าประเวณี เธอก็ทำงานหนักโดยไม่สนใจชายใดๆ ที่เข้ามาใกล้ชิด เพราะรู้ว่ามิได้แต่ชายที่หวังประโยชน์ในร่างกายของเธอโดยไม่ต้องจ่ายค่าบริการก่อนหน้าที่จะยึดอาชีพนี้จริงจัง มีชายคนหนึ่งขอร้องให้เธอเลิกอาชีพนี้ และฝากงานที่อู่รถแห่งหนึ่งให้ทำแต่เธอก็พบว่าเขามีภรรยาอยู่ก็แล้ว จึงจับปลัดจับผลูไปเป็นภรรยาน้อยของเจ้าของกิจการค้ากามแห่งหนึ่ง แต่อยู่ได้ไม่นานก็โดนภรรยาหลวงนำหญิง ๓ คนมาขู่จะจัดการเอาชีวิตเธอ ๆ จึงปลิดตัวออกมา และมีเพื่อนแนะนำให้รู้จักแม่เต้า ที่มีเมตตาต่อเธอ ทำให้เธอยึดการค้าประเวณีเป็นอาชีพ

จริงจังดังที่กล่าว ว่านับจำนวนลูกค้าไม่ถ้วนรวมทุกวัน ทุกเทศกาล ไม่มีวันหยุด กระทั่งมีชายคนหนึ่งที่เป็นลูกค้าของเธอ ด้วยความจริงใจ คอยดูแลรับส่งเธอกลับที่พักอยู่นานถึง ๖ เดือน เธอจึงหลอกฝ่ายชายว่าเธอตั้งครรภ์ เขาจึงจัดการจดทะเบียนสมรสกับเธอระหว่างที่อยู่ด้วยกัน สามคนนี้พาเธอไปปรึกษาตัวเพื่อเลิกยาเสพติด อาการติดยาของเธอจึงทุเลาขึ้นมาก จากนั้นเธอก็ได้ตั้งครรภ์กับเขาจริงๆ แต่ด้วยความที่เป็นคนเคยใช้เงินมือเติบจากการหาได้มากในอดีตที่ยังค้าประเวณีอยู่เธอก็แอบหยิบเงินสามมิใช้คราวละหนึ่งพันถึงสามพันบาท สามมิไม่ใช่จะไม่ทราบ แต่เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยมิได้ถือโทษ แต่เธอไม่หยุดเพียงนั้นเริ่มลักขโมยของมีค่าของแม่สามมิ จนถูกจับได้และต้องการเอาเรื่องเธอถึงขนาดจับเอาเข้าคุก เธอจึงต้องบากหน้าไปขอความช่วยเหลือญาติผู้ใหญ่ของเธอที่ต่างจังหวัดให้นำเงินไปชดใช้แม่สามมิ สามมิของเธอเสียใจมากถึงขนาดร้องไห้ และหย่าขาดจากเธอตามการยุยงของแม่สามมิและญาติผู้ใหญ่ การหย่าขาดนี้เพิ่งผ่านไปได้ ๒ เดือน เธอรู้สึกเสียใจมาก บอกกับตนเองว่าจะประพฤติดนเป็นคนดีให้ได้ โดยกลับไปเรียนหนังสือระดับปริญญาตรีใหม่

ความลับที่เธอเองยินดีนำมาเปิดเผยในรายการผ่านจอโทรทัศน์^{๑๑} นี้ ก็เพื่อแบ่งปันให้คนในครอบครัวฟังว่า อย่าเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ขอให้พ่อแม่ดูแลบุตรหลาน มิให้เป็นคนพุดปดมดเท็จ ไม่หยิบข้าวของของผู้อื่นจนเป็นนิสัย เพราะจะแก้ยาก กลายเป็นความเคยชินเช่นที่ตนเองทำ และผู้หญิงอย่าได้หลงผิดยึดอาชีพที่ตนทำ เพราะมีแต่ทางเสียไม่มีทางได้ ผู้วิจัยเองเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะหยิบยกกรณีนี้ขึ้นมาเป็นตัวอย่างในเนื้อหาเกี่ยวกับหลักประกันในครอบครัวนี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงอันตรายที่นำสู่ความร้ายแรงแตกแยกในครอบครัว ความเสียหายมิใช่เกิดแต่เพียงผู้ก่อ แต่เกิดกับคนในครอบครัวทั้งสองฝ่ายคือทั้งของสามมิและของภรรยา ที่สำคัญคือลูกๆ จะไม่ได้อยู่ร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตาอาจกลายเป็นปมด้อยทางจิตใจและสะสมเป็นความรุนแรงทางจิตใจได้ เรื่องราวของหญิงผู้นี้เป็นการยืนยันได้ว่า สามมิภรรยาที่มีธรรมชาติไม่เสมอกันก็มีอันต้องแยกขาดจากกันแน่นอน ไม่วันใดก็วันหนึ่ง แต่หากฝ่ายที่ทำไม่ดีไม่ถูกต้องรู้ตัวและปรับปรุงตัวเสียใหม่ได้ทันเหตุร้ายก็ย่อมกลายเป็นดีได้ เพราะฝ่ายที่มีธรรมชาติสูงกว่าก็ย่อมสามารถให้อภัยอีกฝ่ายหนึ่งได้โดยไม่ยากนัก เมื่อสามมิภรรยาในครอบครัวมีความซื่อสัตย์ต่อกัน จริงใจต่อกันมีความละเอียดใจและเกรงกลัวต่อการประพฤติกว้าง รักราศีล ๕ ข้อ โดยเฉพาะศีลข้อ ๓ คือ การไม่ล่วงละเมิดเรื่องเพศ ไม่ประพฤติดนในกามกับผู้อื่น ตำรวมในเรื่องเพศจึงทำให้บุคคลในครอบครัวมีความสุข และอบอุ่นมั่นคงตลอดไป

^{๑๑} อ้างใน พูนสุข มาศรีงสรรค์, รายการ “ดีสิบ” (๒๒.๓๐-๐.๓๐ น.) ข◻วงสนทนา ๕๕ นาที (อังคารที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๓), สถานีโทรทัศน์◻สี ข◻อง ๓, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

สรุป การสร้างความซื่อสัตย์ตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕-ธรรม ๕) การรักษาความซื่อสัตย์ในด้านความประพฤติที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา เช่น สามีประพฤติก่อสัตย์ต่อภรรยาของตน ไม่มีผู้ มีก๊ก ไม่ประพฤตินอกใจ เรียกว่า สทาร์สันโดย ส่วนภรรยามีความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีต่อสามีของตน เรียกว่า ปติวัตร หากคู่สามีภรรยาใดที่มีความซื่อสัตย์ต่อกันจะสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้แก่ครอบครัว เพราะสามีภรรยาได้ยึดมั่นข้อปฏิบัติตามหลักมนุษยธรรม(ศีล ๕) และเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม ๕ ข้อ อย่างจริงใจ ซื่อตรง โดยเฉพาะข้อ ๑ เป็นประโยชน์สุขแก่ครอบครัวทั้งสามีและภรรยา

๔.๒.๒ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้านการครองเรือน

คู่สามีภรรยาควรปฏิบัติตามแนวทางของหลักธรรมของผู้ครองเรือนด้วยความจริงใจ ซึ่งสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาได้ เพื่อเกิดความสงบสุขราบรื่นในชีวิตคู่ของครอบครัว ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ๔ ข้อ^{๑๔} ได้แก่ (๑) สัจจะ คือ ความจริง ซื่อสัตย์จริงใจ พูดจริง ทำจริง (๒) ทมะ คือ ความฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตัวให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา (๓) ขันติ คือ ความอดทนตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่หวั่นไหว และ(๔) จาคะ คือ ความเสียสละ สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๑๕}

ดังนั้น วิธีการสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัว ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางหลักฆราวาสธรรม ๔ ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. สัจจะ หมายถึง ความซื่อสัตย์ ความจริง ความซื่อสัตย์ทางกาย ทางวาจา และทางใจ หมายความว่า สามีภรรยาประพฤติความซื่อสัตย์ต่อกันด้วยความซื่อตรงต่อคู่ครองชีวิต ไม่ประพฤติ นอกใจ สร้างความรัก ไม่พูดโกหกหลอกลวง ให้ความเคารพสิทธิหน้าที่ของกันและกัน ไม่ปิดบัง ความลับต่อกัน และปัญหาของครอบครัวจะไม่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาหย่าร้างกัน สามีภรรยาไม่ประพฤตินอกใจคู่ครอง เป็นต้น ความซื่อสัตย์ จึงมีความสำคัญต่อสามีภรรยาที่ใช้ชีวิตคู่ครองเรือน สร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้ครอบครัว ลักษณะของความซื่อสัตย์ที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความจริง คือ สภาวะหรือธรรมชาติที่ทรงตัว เป็นของแท้ เทียงตรง ไม่เป็นอย่างอื่น ความเที่ยงธรรม

^{๑๔} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๔.

หมายถึง ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการอันเป็นหน้าที่ของตนไม่ทำให้ผิดกิจ ด้วยอำนาจคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ความเห็นแก่กัน โทสาคติ ความเกลียดชัง โมหาคติ ความหลงไม่รู้ทัน และภยาคติ ความกลัว ความซื่อตรง หมายถึง ความประพฤติตรงต่อบุคคลผู้เป็นมิตร เมื่อตนได้รับ ผูกไมตรีสนิทสนมกับผู้อื่นแล้วย่อมไม่คิดร้ายแก่ผู้นั้น สวามิภักดิ์ หมายถึง ความรักในเจ้านายของตน ความกตัญญู หมายถึง ความรู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน ความจริงทางใจ ได้แก่ ซื่อตรง ความบริสุทธิ์ใจ ความจริงทางวาจา ได้แก่ พูดจริง และ ความจริงทางกาย ได้แก่ กระทำจริง

การรักษาความซื่อสัตย์ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ได้แก่ การรักษาความซื่อสัตย์ทางด้านความคิด คือ บุคคลที่คิดในพื้นฐานความจริง มีความซื่อสัตย์ต่อความคิด จริงใจต่อกัน เอาใจใส่ต่อกัน การรักษาความซื่อสัตย์ด้านความคิดมีอยู่ ๓ ประเด็น ได้แก่

๑) ความคิดที่ดี คือ บุคคลที่มีความยินดีในความเป็นตัวตน คิดสร้างคุณงามความดีด้วยการเสียสละทรัพย์สินตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น

๒) ความคิดที่ไม่ดี คือ บุคคลที่คิดละเว้นความชั่วไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข

๓) ความคิดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง คือ บุคคลที่มีความคิดที่ถูกต้องไม่ผิดเพี้ยนจากความจริง เช่น มีความเชื่อทางในการกระทำได้ดี กระทำชั่วได้ชั่ว

การรักษาความซื่อสัตย์ทางด้านคำพูดคือ บุคคลที่พูดโดยยึดหลักความเป็นจริง พูดคำสัตย์ ไม่โกหก หลอกลวง การรักษาความซื่อสัตย์ทางด้านคำพูดมีอยู่ ๔ ประเด็น ได้แก่

๑) การพูดเท็จ คือ เป็นบุคคลที่พูดคำโกหกหลอกลวงให้ผู้อื่นหลงเชื่อแล้วกระทำตาม เป็นการพูดที่ทำลายความซื่อสัตย์ ความน่าเชื่อถือของตน ทำให้มิตรไม่มีความไว้วางใจ ไม่เชื่อคำพูด คำพูดที่ควรพูดตรงกันข้ามกับคำเท็จคือ พูดจริง พูดตามความเป็นจริง ไม่หลอกลวง พูดอย่างใดกระทำอย่างนั้น

๒) การพูดส่อเสียด คือบุคคลที่พูดยุแหย่ให้เขาแตกแยกความสามัคคีกัน พูดไม่ถูกกาลเทศะ คำพูดที่ควรพูด คือ พูดให้กำลังใจ พูดคำอ่อนหวานรู้จักพูดให้เหมาะสมกับบุคคลในการกระทำความดี ส่งเสริมความสามัคคีในครอบครัวและสังคม

๓) การพูดคำหยาบ คือ เป็นบุคคลที่พูดแล้วไม่บันเทิงใจ คำพูดที่ระคายหูไม่ไพเราะหู เป็นคำพูดที่น่ารังเกียจของบุคคลอื่น คำพูดที่ควรพูด คือ พูดคำสุภาพ พูดให้เกียรติกันและกัน พูดไพเราะเสนาะหู เป็นคำพูดที่น่าฟัง

๔) การพูดเพ้อเจ้อ คือ เป็นบุคคลที่พูดมีความจริงบ้างและไม่มีความจริง พูดโอ้อวดในเรื่องที่ไม่มีจริงหรือเกินความเป็นจริง คำพูดที่ควรพูด คือ พูดคำที่เป็นจริงมีเหตุผลและเป็นประโยชน์

การรักษาความซื่อสัตย์ทางการกระทำ คือ บุคคลที่กระทำอย่างบริสุทธิ์ใจการกระทำด้วยความซื่อตรง กระทำจริง ไม่หละหละ ไม่หลอกลวง การรักษาความซื่อสัตย์ทางการกระทำมีอยู่ ๓ ประเด็น ได้แก่

๑) การให้เกียรติของผู้อื่น คือ การกระทำไม่เบียดเบียน ไม่รังแก ทำให้เขาได้รับความเดือดร้อนทางด้านกายและใจ การกระทำที่ดีต้องประกอบด้วยจิตเมตตา ช่วยเหลือบุคคลตามฐานะและกำลังของตน

๒) การกระทำที่ให้ความเคารพสิทธิของผู้อื่น คือ การให้ความเคารพสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่นร่วมไปถึงทรัพย์สินที่มีชีวิตและไม่ชีวิต ถ้าบุคคลใดเข้าไปเหยียบเอาทรัพย์สินที่เขาหามาได้ด้วยความน้ำพักน้ำแรงที่บริสุทธิ์สุจริต ถือว่าเป็นการไปก้าวภายในทรัพย์สินของเขา การกระทำที่บุคคลควรกระทำ คือ ช่วยเหลือบริจาคทรัพย์สินตน เพื่อใช้ช่วยเหลือผู้ที่ต่ำต้อยกว่าตน

๓) การกระทำที่ให้ความเคารพเรื่องของคน คือ การให้ความเคารพในเรื่องกามไม่หมกมุ่นในกาม โดยเฉพาะชีวิตของครอบครัวเรื่องนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก หากบุคคลใดประพฤตินอกใจคู่ครองจะทำให้ครอบครัวแตกแยกกัน ซึ่งเป็นปัญหาตามมาภายหลัง เช่น การหย่าร้างกัน ทะเลาะเบาะแว้งกัน และปัญหาหาเสพติด เป็นต้น บุคคลควรละการประพฤติผิดนอกใจกัน ด้วยการให้ความเคารพในคู่ครองตนอย่างซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติผิดนอกใจต่อกัน เพื่อสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว ให้เกียรติกันสร้างความสัมพันธ์อันดีงามในระหว่างครอบครัว เพื่อให้เกิดความสามัคคีในครอบครัวและเป็นมิตรกันทางสังคม

ดังนั้น การรักษาความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานเพื่อให้บุคคลมีความสามัคคีกันและมีความสุข พอสรุปได้มีอยู่ ๓ ประเด็น ได้แก่ (๑) ด้านความคิด คือ คิดอย่างจริงใจมีใจบริสุทธิ์ ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่นฟังพอใจในสิ่งของตน ไม่คิดจองเวรจองกรรมกัน มีจิตเมตตา มีความคิดเห็นที่ถูกต้องเชื่อกฎแห่งกรรมคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (๒) ด้านความคำพูด คือ พูดจริงพูดคำสัตย์ เป็นบุคคลที่พูดถ้อยคำที่อ่อนหวานมีจิตใจอ่อนโยน เป็นคนพูดมีเหตุผลไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น พูดแต่เรื่องที่ดีเป็นประโยชน์ เพื่อสร้างมิตรภาพพัฒนาครอบครัวและสังคม และ (๓) ด้านการกระทำ คือ การกระทำที่จริงใจต่อกัน เป็นบุคคลที่มีจิตใจเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียนต่อบุคคลอื่น ให้ความเคารพสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น และไม่ละเมิดสิทธิในคู่ครองของผู้อื่น เพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ตนและบุคคลอื่น

๒. ทมะ หมายถึง ความฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมใจ ฝึกหัดดำเนินชีวิตแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตัวให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา มีความข่มใจ ฝึกฝนตนเองข่มใจไม่ให้โกรธ ข่มใจไม่ให้หลงมัวเมาในสิ่งที่ไม่ดีสิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบสุข หมายความว่า คู่สามีภรรยาที่แต่งงานจะต้องรู้จักปรับตัวบังคับควบคุมตนให้เข้ากับญาติของอีกฝ่ายให้ได้

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโทษแห่งทางเสื่อมเสียแก่ตัวเองหรือบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะคู่สามีภรรยาที่เข้าไปเกี่ยวข้องจะทำให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง เช่น ปัญหาทะเลาะวิวาทกัน ปัญหาครอบครัวแตกแยกกัน และปัญหาการหย่าร้าง ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความเสื่อมเสียหรือทางแห่งความพินาศ เรียกว่า อบายมุข ๖^{๒๐} เช่น โทษของการติดสุราและของมีนเมา มีอยู่ ๖ ประการ^{๒๑} ได้แก่ (๑) เสียทรัพย์ (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค (๔) เสียเกียรติเสียชื่อเสียง (๕) ทำให้ไม่รู้อาย และ (๖) ทอนกำลังปัญญา^{๒๒} และโทษของการชอบเที่ยวกลางคืน มีอยู่ ๖ ประการ^{๒๓} ได้แก่ (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว (๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย (๓) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ (๔) เป็นที่ระแวงสงสัย (๕) เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าลือ และ (๖) เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า อบายมุขดังกล่าวข้างต้น เป็นทางแห่งความเสื่อมเสียและมีโทษหนักทำให้บุคคลในครอบครัวแตกแยกกันได้ โดยอบายมุขข้อติดสุราและของมีนเมาทำให้คู่สามีภรรยาในครอบครัวแตกแยกกันมาแล้วหลายครอบครัวสาเหตุมาจากการติดสุราทะเลาะกันขาดสติสัมปชัญญะจนภรรยาอดทนอยู่ด้วยไม่ได้ จึงต้องแยกกันอยู่ทำให้ครอบครัวไม่มีความสุขและข้อที่ชอบเที่ยวกลางคืน เช่น สามีภรรยาคนใดชอบเที่ยวในเวลาวิกาลจะทำให้สิ้นเปลืองเงินทองและเป็นแหล่งนำโรคร้ายมาสู่ครอบครัวได้เช่นกัน จึงได้ชื่อว่าไม่รักษาตน และชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย ฉะนั้น คู่สามีภรรยาจะต้องข่มใจให้หนักแน่นไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ซึ่งจะทำให้ครอบครัวแตกแยกกันได้

๓. ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น ความอดทนตั้งใจทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่หวั่นไหว หมายความว่า สามีภรรยาต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากและอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตคู่ อดทนต่อการประกอบอาชีพการงานการเลี้ยงดูบุตรธิดา และญาติพี่น้องที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน อดทนต่อปัญหาการสร้าง ความขัดเคืองทางด้านร่างกายและจิตใจ และสิ่งสำคัญของชีวิตครอบครัวคือ การมีปัญหารอบด้านที่ทับถมเข้ามาในชีวิตคู่อย่างไม่ตั้งตัว จึงจำเป็นต้องมีความอดทนอดกลั้นเข้มแข็งต่อสู้ปัญหาอุปสรรคที่มาขัดขวางกันไม่ให้มี

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๒๐๒.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๑๕๐.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

ความสุขภายในครอบครัว เพราะความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็เฉพาะกับบุคคลที่มีจิตใจเข้มแข็งและอดทนอดกลั้นเสมอเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ความอดทนก็เป็นสิ่งสำคัญต่อคู่สามีภรรยาที่จะต้องปฏิบัติมิไว้ประจําใจเมื่อได้แต่งงานกันมาแล้วมีปัญหาเข้ามาในชีวิตคู่บ้าง หากไม่ตั้งอยู่ในความไว้วางใจกันหรือคิดนอกใจคู่ครองของตน และไม่ปฏิบัติหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบภายในครอบครัวสิ่งที่ตามมาคือปัญหาครอบครัวแตกแยกกัน ครอบครัวไม่มีความสุข ฉะนั้น ในพระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับหน้าที่ของสามีภรรยาในทิส ๖ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ควรประพฤติปฏิบัติอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดความสุขแก่ครอบครัว ข้อปฏิบัติที่น่าสนใจอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ โอวาท ๑๐ ประการ^{๒๕} ท่านเศรษฐีชื่อว่าธัญชัยได้ให้โอวาทแก่นางวิสาขาผู้เป็นบุตรสาวก่อนที่จะไปแต่งงานอยู่กับสามีนั้น ได้แก่

๑. ไฟในไม่นำออก ความหมายคือ เรื่องไม่ดีไม่งามในครอบครัว เป็นเรื่องระหว่างสามีภรรยา ไม่ควรนำไปป่าวประกาศให้คนภายนอกได้รับรู้ด้วย เพราะย่อมไม่เป็นผลดีต่อความสัมพันธ์ของสามีภรรยา

๒. ไฟนอกไม่นำเข้า ความหมายคือ ไม่นำเรื่องราวร้ายกาจหรือความทุกข์ใจภายนอกบ้านเข้ามาสร้างความขุ่นเคืองให้เกิดภายในบ้านหรือครอบครัว เช่น การนำเอาคำนิทาว่าร้ายของเพื่อนบ้านมาเล่าสู่คนในครอบครัว ก็ย่อมทำให้เกิดความร้าวฉาน หวาดระแวงของคนในบ้าน

๓. ช่วยคนที่สมควรช่วย ความหมายคือ การให้รู้จักผูกมิตรกับคนบ้านใกล้เรือนเคียงด้วยการรู้จักแบ่งปันกันตามโอกาสอันควร เพราะเขาอาจช่วยป้องกันอันตรายให้ได้ เช่น เป็นหูเป็นตา คอยสอดส่องขโมยหรือโจรผู้ร้ายให้ได้ แม้ว่าการให้มิได้จะทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรเสมอไปก็ตาม ก็ยังดีกว่าการมิรู้จักให้ ซึ่งย่อมให้ผลในทางลบ

๔. อย่าช่วยคนที่ไม่สมควรช่วย ความหมายคือ แม้จะมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นที่มาขอความช่วยเหลือในครั้งแรก ก็ไม่ควรช่วยจนตัวเองเดือดร้อน และยังเมื่อผู้รับความช่วยเหลือมาขออียะไรไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเงินทองหรือสิ่งของแต่ไม่ใช่คืนให้ตามสัญญา ก็ไม่ควรให้ความช่วยเหลืออีกในครั้งต่อไป เพราะย่อมจะทำให้ครอบครัวเดือดร้อน

๕. ถึงเขาไม่มีจะให้ ก็ควรมีน้ำให้กับเขา ความหมายคือ ให้สงเคราะห์ญาติของทั้งสองฝ่ายเมื่อเขาได้รับความเดือดร้อน ถึงเขาจะมีใช้คืนให้หรือไม่ก็ตาม

^{๒๕} ดูเชิงอรรถใน อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๑/๔๕.

๖. นั้งให้ดี ความหมายคือ ให้รู้จักพิจารณาการนั่งกะกะไคร หรือนั่งทับสิ่งของทำให้เกิดแตกหักเสียหายหรือไม่ หรือพิจารณาการนั่งมีสัมมาการะวะ มิใช่จะเอาแต่นั่ง ไม่ลุกไปต้อนรับสามี พ่อแม่สามี ญาติผู้ใหญ่ หรือแขก เป็นต้น

๗. นอนให้ดี ความหมายคือ ก่อนนอนควรตรวจตราดูความเรียบร้อยภายในบ้านให้ดีเสียก่อน เพื่อสร้างความปลอดภัยให้เกิดในครอบครัว และนอนหลับได้อย่างปราศจากกังวลใด ๆ

๘. กินให้ดี ความหมายคือ การรู้จักรับประทานอาหารให้เกิดสุขภาพที่ดี ทั้งอาหารและเครื่องภาชนะในการรับประทานอาหารก็ต้องสะอาดด้วย จะได้ไม่ก่อให้เกิดโรคลำไส้เจ็บ

๙. ดูแลไฟในบ้าน ความหมายคือ ให้รู้จักดูแลประณีตสามี พ่อแม่ สามี เป็นอย่างดีเปรียบสามี พ่อแม่สามีเป็นไฟในบ้าน

๑๐. ใหว่ไฟในบ้าน ความหมายคล้ายคลึงกับข้อ ๙ แต่พิเศษกว่า คือ เป็นการแสดงความเคารพ โดยเฉพาะสามี และแผ่แผ่ความเคารพไปยังพ่อแม่สามีด้วย เพราะถือเป็นสิริมงคล^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าโอวาทของเศรษฐี ๑๐ ประการนี้ เป็นหน้าที่ที่สำคัญไม่เฉพาะภรรยาเท่านั้นฝ่ายสามีก็ปฏิบัติได้เช่นกัน ในข้อโอวาทนี้ได้บอกแนวคิดและข้อปฏิบัติตนต่อหน้าที่ที่เป็นผู้ไปอาศัยต่างครอบครัวพอจะเห็นประเด็นที่สำคัญได้แก่ การรักษาความสมดุลหรือความสุขของครอบครัวไว้ การเป็นผู้ฉลาดในการให้ทานหรือแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่น และข้อปฏิบัติตนเป็นผู้ฉลาดในการอยู่ดี กินดี รู้จักปฏิบัติต่อสามี และบิดามารดาของสามีที่เป็นเทวดาประจำตระกูลนั่นเองหากปฏิบัติได้ดังกล่าวสามีภรรยาก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข เพราะเป็นผู้ฉลาดในการปฏิบัติตนต่อหน้าที่ของตนและญาติฝ่ายสามี ดังกล่าวที่ว่า “อยู่ให้เขารัก จากไปให้เขาคิดถึง”

๔. จาคะ หมายถึง ความเสียสละ สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแผ่ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ความเสียสละทรัพย์เงินทองไม่หวงแหนของกินของใช้ต่างๆ หมายความว่า สามีภรรยามีความเสียสละสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรมีอยู่ในตนทั้งทางด้านความประพฤติที่ปฏิบัติต่อกันทางกายและวาจา ที่ขัดความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าของการใช้ชีวิตคู่ เช่น การประพฤติทางกายและวาจา ทางใดต่อสังคมที่ไม่ถูกไม่ควรก็จัดออกไป ความรู้สึกนึกคิดนิสัยที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความดีความงามก็ต้องละไปเสีย หรือละนิสัย

^{๒๖} อังใน พูนสุข มาศรีสรสรรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๕.

เหลว ๆ ไปเสีย^{๒๗} สิ่งที่เราควรละเสีย หมายถึง ความประพฤติกิเลสที่เหลวไหล การเที่ยวกลางคืน นิสสัยที่เห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบกันภายในครอบครัว ซึ่งเป็นเหตุนำความเดือดร้อนมาให้แก่ครอบครัว

ส่วนการบริจาคสิ่งของเสียสละทรัพย์เงินทองช่วยเหลือญาติฝ่ายของตนรวมถึงฝ่ายญาติสามีและบุคคลอื่น ลักษณะของผู้ที่เสียสละจะต้องเป็นบุคคลที่มีจิตใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อทุกคนที่อยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันในครอบครัว มีจิตใจโอบอ้อมอารีพุดจาไพเราะน่าฟังช่วยเหลือแบ่งปันกันตลอดถึงญาติของตนและญาติของคู่ครอง ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอสำหรับทุกคน หากบุคคลใดในครอบครัวปฏิบัติได้ดังนี้ ก็จะทำให้ชีวิตครอบครัวมีความผาสุกร่มเย็น เพราะบุคคลในครอบครัวรู้จักเสียสละความตระหนี่ถี่เหนียว ด้วยการให้หรือการบริจาคสิ่งของให้กับผู้อื่นนั้น เหมือนคำสุภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก”^{๒๘} นั่นเอง

คุณของบุคคลที่มีจาคะ คือ (๑) ประเทศชาติมั่นคง (๒) ชีวิตปลอดภัย (๓) ได้รับการยกย่อง (๔) ชีวิตดีมีสุข และโทษของบุคคลที่ขาดจาคะ คือ (๑) บั่นทอนความมั่นคงของคนและประเทศชาติ (๒) ชีวิตไม่ปลอดภัย (๓) ได้รับการติเตียน (๔) ชีวิตไร้ความสุข^{๒๙}

จะเห็นได้ว่า การสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวตามหลักทวารวาทธรรม ๔ ประการ นั้น ผู้วิจัยเห็นประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประเด็น ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งภายในครอบครัว และการสงเคราะห์แก่บุคคลอื่น (๑) สามิภรรยาสร้างความเข้มแข็งภายในครอบครัว ประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ จริ่งใจต่อกัน เรียกว่า สัจจะ เมื่อมีสัจจะต่อกันแล้วต้องปรับตัวเข้าหากันเรียนรู้นิสัยของกันและกันคอยแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ที่เข้ามาสู่ครอบครัวร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันเรียกว่า ทมะ หากมีใจปรับตัวเข้าหากันแล้วจะต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อปัญหาและปฏิบัติตามข้อตกลงกันไว้อย่างซื่อสัตย์จริงใจต่อหน้าที่ของตน รับผิดชอบ เรียกว่า ขันติ หลักธรรมทั้ง ๓ ข้อนี้แสดงถึงความเข้มแข็งของครอบครัวก่อนที่จะไปช่วยเหลือผู้อื่น และ(๒) การสงเคราะห์แก่บุคคลอื่น ได้แก่ จาคะ หมายถึง การเสียสละสิ่งของให้กับบุคคลอื่นและสามิภรรยาต้องรู้จักเสียสละสิ่งที่ไม่ดีออกจากตัว หรือเสียสละนิสัยที่ไม่ดีออกไป เพื่อความสุขในการดำรงชีวิตที่ราบรื่นของครอบครัวตามหลักทวารวาทธรรม ๔ ลักษณะนี้แสดงให้เห็นความมีน้ำใจไม่เอารัดเอาเปรียบต่อสังคม

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบูรณ์แบบและบุตรที่ประเสริฐที่สุด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๘๒.

^{๒๘} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๒๙} อ่างใน พระมหาสุชาติ นาถกโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๗.

สรุปว่า การสร้างชีวิตของครอบครัวให้มีชีวิตาปรนด้วยหลักการประกันชีวิตสำหรับผู้ครองเรือนมีข้อปฏิบัติด้วยความจริงใจเรียกว่า พรวาสธรรม ซึ่งเป็นหลักประกันชีวิตของครอบครัวได้แก่ สัจจะ คือ คู่ชีวิตมีความรักจริงใจซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ทมะ คือ การฝึกฝนอบรมหัวใจปรับตัวให้สู้กับปัญหาอุปสรรคที่เข้ามาในครอบครัว ขันติ คือ อุดมอดกลั้นไม่หวาดหวั่นในการฝึกฝนเข้มใจต่อปัญหา และรู้จักปรับตัวให้เรียนรู้อยู่กับปัญหาที่เข้ามาในครอบครัวอย่างเข้มแข็งทั้งร่างกายทั้งจิตใจและไม่ย่อท้อ จาคะ คือ ครอบครัวมีความสุขเพียบพร้อมด้วยทรัพย์สินเงินทองแล้วต้องรู้จักความเสียสละช่วยเหลือคู่ครองญาติทั้งสองฝ่ายและสงเคราะห์สังคมอื่น

๔.๒.๓ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้าน

การครองคน

ผู้ปกครองของครอบครัวต้องปฏิบัติตามแนวทางของหลักการปกครอง อบรมสั่งสอน บุตรธิดา แก้ปัญหาหาเสพติดและการพนัน เพื่อสร้างความผูกพัน ความรัก ความอบอุ่น ให้แก่บุตรธิดาภายในครอบครัว หรือการเป็นอยู่ของชีวิตครอบครัวที่มีความอบอุ่นสงบสุข เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ ข้อ^{๓๐} ได้แก่ (๑) เมตตา คือ ความรักความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า (๒) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ (๓) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง พโลยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข และ (๔) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามทีพิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจราชู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน^{๓๑}

ดังนั้น วิธีการสร้างความซื่อสัตย์ของสมาชิกในครอบครัว ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางพรหมวิหาร ๔ ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. เมตตา ได้แก่ ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า หมายความว่า บิดามารดามีความรักปรารถนาให้บุตร

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗-๓๒๘/๒๕๖-๒๕๗.

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๑๒๔.

มีความสุข ความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตรนั้นคืออยากให้บุตรมีความสุข เมื่อบุตรมีความสุข บิดามารดาก็พลอยมีความสุขด้วย เพราะว่าความสุขของบุตรธิดาคือยาใจของบิดามารดาทำให้มีพลังกำลังไว้ต่อสู้กับความอยากลำบากนี้เรียกว่า ความรักความปรารถนาดีของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดาอย่างบริสุทธิ์ใจถือว่าเป็นคุณธรรมที่ดีของเมตตา บิดามารดารักบุตรธิดา ห่วงดีกับบุตรธิดา ยินคืออยากให้บุตรธิดานั้นมีชีวิตที่เจริญงอกงาม มีความสุข ปราศจากโรคภัย บุตรธิดาที่บิดามารดาให้กำเนิดแล้วบุตรธิดาจะมีความประพฤติดีและอุปนิสัยที่ไม่ดี หรือก่อความเดือดร้อนน้อยใจอยากลำบากให้กับบิดามารดาเพียงใดในสายตาของท่านก็เห็นเราเป็นบุตรธิดาเสมอ ความรักของบิดามารดาที่แสดงออกมาทางการกระทำที่เรียกว่า พฤติกรรม ๓ คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจที่ประกอบด้วยความเมตตานั่นคือ ความรักของบิดามารดาที่ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อบุตรธิดาของตนเอง ความรักของบิดามารดาตามหลักของพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑) ความรักแบบที่ ๑ คือ ความชอบใจในบุคคล หรือสิ่งที่จะเอามาบำรุงบำเรอความสุขของตน ชอบใจบุคคลนั้นเพราะว่า จะมาสนองความต้องการช่วยบำรุงบำเรอ ทำให้ตนมีความสุขได้ อะไรที่จะทำให้ตนมีความสุขได้ ชอบใจ และต้องการมัน เรียกว่า ความรักแบบราคะ

๒) ความรักแบบที่ ๒ คือ ความต้องการให้บุคคลอื่นมีความสุข หรือความปรารถนาให้บุคคลอื่นมีความสุข ความรักของบิดามารดานี้คือ อยากให้ลูกมีความสุข เรียกว่า ความรักแบบเมตตา^{๓๒}

จะเห็นได้ว่าความรักแบบที่ ๑ คือ อยากได้บุคคลอื่นมาบำรุงบำเรอความสุขตน หากความสุขจากบุคคลอื่น เอาบุคคลอื่นมาทำให้ตนเป็นสุข ซึ่งเป็นความรักของเด็กหนุ่มสาวมีความชอบใจอยากได้เขามาสนองความต้องการของตนทำให้ตนมีความสุข ถ้าคิดหวังในความรักแบบที่ ๑ จะทำให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง คือ การเบียดเบียนแย่งชิงซึ่งกันและกัน พร้อมด้วยความเห็นแก่ตัว หรืออาจทำลายชีวิตของฝ่ายตรงข้ามหรือทั้งสองฝ่ายจะเห็นได้ตามสื่อข่าวสารต่างๆ ในปัจจุบัน เรียกว่า ความรักแบบราคะ และความรักแบบที่ ๒ คือ ความปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุขหรือทำให้เขาเป็นสุข ในชีวิตของครอบครัวจะเห็นได้ประจำ คือ ความรักระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา โดยเฉพาะความรักที่อยากให้บุตรธิดามีความสุขท่านก็พยายามทำทุกอย่างให้บุตรธิดาได้รับความสุข ด้วยวิธีนี้คือ การให้ ความสุขกาย คือ การเลี้ยงดูทะนุบำรุงอำนวยความสะดวกแก่บุตรธิดา ในด้านการศึกษา หรือเรื่องของความเป็นอยู่ และความสุขทางใจ คือ อบรมสั่งสอน ให้กำลังใจให้ ความรักความอบอุ่นใจแก่บุตรธิดาช่วยแก้ไขปัญหาวชีวิต เมื่อบุตรธิดามีความสุขท่านก็มีความสุข

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม, (ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

ด้วย พอบุตรธิดามีความทุกข์เดือดร้อน บางครั้งท่านก็สงสารอยากจะช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ให้บุตรธิดาพ้นจากความลำบากเดือดร้อนนั้นเรียกว่า ความรักแบบเมตตา

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ หมายความว่า บิดามารดาจะเกิดความสงสาร เมื่อบุตรธิดาได้รับความเดือดร้อนตกทุกข์ได้ยากก็อยากจะช่วยปลดเปลื้องความยากลำบากของบุตรธิดาให้พ้นจากความทุกข์นั้น บิดามารดาจะรู้สึกเป็นทุกข์ร้อนไปพร้อมกับบุตรธิดาของตนคอยเป็นห่วงใยอยู่เสมอ เมื่อบิดามารดาทราบว่าบุตรธิดามีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นมาแล้ว บิดามารดาเป็นทุกข์กายร้อนใจ ยิ่งกว่าบุตรหลายเท่า เพราะความรัก ความเป็นห่วงใยบุตร กลัวจะหาทางออกไม่พบและแก้ปัญหาไม่ได้ แต่ว่าท่านก็พร้อมที่จะหาวิธีแก้ปัญหามาปลดเปลื้องความทุกข์ให้กับบุตรธิดา ด้วยความเอ็นดูที่บริสุทธิ์เอาใจใส่กับบุตรธิดา ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ไม่ว่าปัญหานั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม

ความกรุณา คือ ความสงสาร ถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้บิดามารดาเป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขของบุตรธิดา เป็นผู้ที่มีความรักอย่างศรัทธาแรงกล้า สามารถที่จะเสียสละแม้กระทั่งชีวิตตน เพื่อช่วยชีวิตให้บุตรนั้นได้อยู่รอดปลอดภัย เป็นผู้ที่มีความโอบอ้อมอารีห่วงใยให้ออกาสบุตรธิดาได้ปรับตัวใหม่เสมอเมื่อบุตรธิดาได้ทำผิดพลาด

จะเห็นได้ว่า บิดามารดามีความสงสารต่อบุตรธิดา คือ ท่านยินดีที่จะเห็นดเนินน้อยเพื่อให้บุตรธิดาได้อยู่ดีมีความสุขกายสุขใจ ท่านยอมเสียสละแม้ชีวิตตนเพื่อให้บุตรธิดาได้มีชีวิตที่ปลอดภัย ท่านยินยอมเสียเกียรติชื่อเสียงของตน เพื่อให้บุตรธิดาได้เป็นคนดีมีคุณธรรมนี้คือความสงสารปรานีที่บิดามารดามีต่อบุตรธิดาของตน

๓. มุทิตา ได้แก่ ความพลอยยินดี หมายความว่า ความรู้สึกยินดีด้วยบิดามารดาพลอยยินดีเมื่อเห็นบุตรธิดาประสบความสำเร็จ มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานด้วยความจริงใจตัวอย่างเช่น บุตรธิดาได้จบการศึกษาและได้งานทำในบริษัท บิดามารดาก็พลอยแสดงความยินดีเป็นกำลังใจให้บุตรธิดาที่ได้ประสบความสำเร็จ เมื่อเห็นบุตรธิดามีความสุขบิดามารดาก็สุขด้วย บิดามารดาแสดงความยินดีกับบุตรด้วยวิธีการคือ บิดามารดาแสดงความยินดีด้วยการซื้อของขวัญให้เป็นรางวัลแก่บุตร หรือจัดงานเลี้ยงฉลองให้บุตรธิดาภายในครอบครัวและญาติพี่น้อง เพื่อแสดงน้ำใจให้แก่บุตรจะได้มีกำลังใจในการทำหน้าที่การงานต่อไป

จะเห็นได้ว่า บิดามารดาที่การแสดงความรักต่อบุตรธิดา ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมของมุทิตา คือ บิดามารดาแสดงความรัก ความจริงใจ ความมีน้ำใจที่ดีงามมีจิตใจกว้างขวาง และยังเป็นผู้ให้ความสุขกายและใจแก่บุตรธิดาอีกด้วย

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความวางเฉย ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาถือจิตเรียบตรงเที่ยงดุจตราขึงไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง หมายความว่า บิคารมารดาต้องมีความเที่ยงตรงพิจารณาในการกระทำของบุตรธิดาตามความเป็นจริง ไม่มีความเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง บิคารมารดาไม่ลำเอียง เพราะรักบุตรคนเล็กมากกว่าบุตรคนโตเช่น เวลาน้องทำอะไรผิดแล้วกล่าวหาว่าพี่เป็นคนกระทำ บิคารมารดาก็ไม่ฟังเหตุผลกล่าวหาว่าบุตรคนโตอย่างเดียวโดยไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ดีก่อน ก็จะเป็นสาเหตุให้บุตรธิดาแตกความสามัคคีกัน ทะเลาะกัน หรือคิดแต่จะเอาใจเอารัดเอาเปรียบกันอยู่เสมอ และบุตรธิดาอาจมีปมด้อยอยู่ในใจว่าบิคารมารดารักบุตรไม่เท่ากันได้ในกรณีเลื่องคุณบุตรธิดา จึงต้องมีความเที่ยงตรง ให้ความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม บิคารมารดาจะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งหนักแน่นต่อการอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรธิดา ตัวอย่างเช่น “เมื่อบุตรธิดาทำความผิดหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน บิคารมารดาต้องวางใจให้เป็นกลาง เพื่อให้มีการพิจารณา วินิจฉัย ตัดสิน และให้บุตรปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม เมื่อบุตรธิดาสมควรต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองเป็นธรรม”^{๓๓} ในการตัดสินปัญหาเรื่องใดๆ ก็ตามบิคารมารดาต้องวางใจให้เป็นกลาง และตัดสินพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลด้วยสติปัญญาตามข้อเท็จจริงอย่างถูกต้อง โดยไม่มีความอคติ หรือมีความเที่ยงธรรม เพื่อรักษาความถูกต้องและความยุติธรรมของบุคคลภายในครอบครัวไว้ได้ บิคารมารดาควรปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรธิดาด้วยความวางใจเป็นกลาง หรือมีจิตใจที่เที่ยงตรง ปราศจากความลำเอียง ไม่มีอคติจะเห็นได้ว่า คุณธรรมของอุเบกขา คือ บิคารมารดาเป็นผู้ที่มีจิตใจที่เที่ยงตรง ไม่มีความลำเอียง (อคติ) รักษาความยุติธรรม สร้างความสามัคคี และมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง

จะเห็นได้ว่า บิคารมารดาที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรด้วยความจริงใจ จึงได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ และเป็นพรหมในบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในคุณธรรมของผู้ปกครองครอบครัว เช่น “ขามบุตรเป็นเด็กวัยเยาว์ได้บิคารมารดา รักใคร่เอาใจใส่ถนอมเลี้ยงให้บุตรเจริญเติบโตตั้งแต่เล็กจนใหญ่ ขามเจ็บไข้ได้บิคารมารดาห่วงปกป้องรักษา ขามบุตรเจริญวัยเป็นหนุ่มสาวได้บิคารมารดาพลอยปลาบปลื้มใจและหวังให้บุตรมีอนาคตที่สดใส ขามบุตรรับผิดชอบกิจหน้าที่ของตนบิคารมารดามีใจนุ่งสงบเป็นกลางวางเฉยคอยดูบุตรอยู่ห่างๆ”^{๓๔} จึงเรียกว่า พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหารธรรมเป็นหลักปฏิบัติสำคัญสำหรับผู้ที่อยู่ร่วมกัน สังคมจะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอต้องอาศัยบิคารมารดาเป็นเบื้องต้นในการอบรมเลี้ยงดูบุตรภายในครอบครัวให้มี

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, หน้า ๑๒๖.

คุณธรรมคือความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในโอวาทของบิณฑามารดา และมีสัมมาคารวะญาติผู้ใหญ่ บิณฑามารดาเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับบุตรด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงจัง พระพุทธเจ้าได้แสดงวิธีการปฏิบัติหน้าที่ของบิณฑามารดาต่อบุตรธิดาไว้ในทศ ๖ ข้อที่ว่า ทศเบื่องหน้ามีอยู่ ๕ ประการ คือ (๑)ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว (๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี (๓)ให้ศึกษาศิลปวิทยา (๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควรให้ และ(๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส^{๓๕}

ผู้วิจัยได้เห็นประโยชน์ในการสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ มีอยู่ ๒ ประเด็น ได้แก่ ภาควิชาความรู้สึกรู้สึก และภาควิชาปัญญา (๑) ภาควิชาความรู้สึกรู้สึก ได้แก่ เมตตา หมายถึง ความรักความเมตตาของบิณฑามารดาที่มีต่อบุตรธิดา กรุณา หมายถึง ความสงสารอยากช่วยปลดปล่อยความทุกข์ให้แก่ บุตรธิดา มุทิตา หมายถึง ความพลอยยินดีเมื่อบุตรธิดาประสบความสำเร็จ หลักธรรมทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นความรู้สึกรู้สึกที่บิณฑามารดามอบให้แก่บุตรธิดาของตนอย่างจริงใจบริสุทธิ์ใจแม้แต่ชีวิตตนยังสามารถเสียสละให้แก่บุตรธิดาได้เลย และ (๒) ภาควิชาปัญญา ได้แก่ อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย หรือวางใจให้เป็นกลาง บิณฑามารดาคอยอบรมสั่งสอนบุตรธิดาอยู่อย่างห่างแบบห่าง ๆ เช่น บุตรธิดาทะเลาะกันก่อปัญหาขึ้นบิณฑามารดาต้องวางใจเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่งเวลาตัดสินปัญหาใช้หลักของเหตุผลให้เห็นถึงคุณ และโทษในการกระทำนั้น ลักษณะอย่างนี้เป็นการวางใจให้เป็นกลางประกอบด้วยปัญญาในการตัดสินปัญหา

สรุปว่า บิณฑามารดาทำทุกอย่างเพื่อบุตรธิดาด้วยความรัก โดยมีคุณธรรมของบิณฑามารดาที่แสดงออกมาจากพฤติกรรม ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ประกอบด้วยหลักพรหมวิหารธรรม ๔ คือ

๑. ใจซื่อตรงของบิณฑามารดาที่กระทำต่อบุตรธิดาประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เจริญเติบโต และงอกงามมีความสุข คือ มีเมตตา

๒. ใจซื่อตรงของบิณฑามารดาประกอบด้วย กรุณา คือ มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ไขปัญหาดังๆ และปลดปล่อยความทุกข์ให้กับบุตรธิดา

๓. ใจซื่อตรงของบิณฑามารดาประกอบด้วย มุทิตา คือ คอยส่งเสริมให้กำลังใจ และพลอยยินดี เมื่อบุตรธิดาประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ ก้าวหน้า หรือทำความดีงามถูกต้อง

^{๓๕}ที.ป. (ไทย) ๑๑/๑๕๘/๒๐๒๒.

๔. ใจข้อตรงของบิดามารดาประกอบด้วย อุเบกขา คือ ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง ท่านก็จะให้โอกาสแก่บุตรธิดาที่จะพัฒนาตัวเอง คือ ไม่ใช่จะทำให้ไปหมดทุกอย่างจนกระทั่งบุตรธิดาทำอะไรไม่เป็น^{๓๖}

๔.๒.๔ แนวทางการนำความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ทางด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

บุคคลในครอบครัวควรรู้จักแนวทางปฏิบัติหน้าที่ของตนตามหลักทิส ๖ ประการ ได้แก่ “บิดามารดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร นายจ้างกับลูกจ้าง และพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส”^{๓๗} แก้ปัญหาขาดเคารพสิทธิบทบาทหน้าที่ของตนและผู้อื่น หรือปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ เพื่อให้บุคคลในครอบครัวไทยสามารถนำไปปฏิบัติประยุกต์ปรับใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวันของตน และเป็นประโยชน์แก่ครอบครัวและสังคม

ฉะนั้น วิธีการรักษาความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวทางด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น มีวิธีดังต่อไปนี้

ก) วิธีการรักษาความซื่อสัตย์ของครอบครัวตามหลักทิส ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

ทิสที่ ๑ ปุรัตถิมทิส^{๓๘} หมายถึง ทิสเบื้องหน้า คือ ทิสตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดาในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงแสดงความซื่อสัตย์ต่อบิดามารดาผู้เปรียบเสมือนทิสเบื้องหน้าด้วยความเคารพและตอบแทนบุญคุณของท่าน

ทิสที่ ๒ ทักขินทิส^{๓๙} หมายถึง ทิสเบื้องขวา คือ ทิสใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์พึงแสดงความซื่อสัตย์ต่อครูอาจารย์ผู้เปรียบเสมือนทิสเบื้องขวา ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เชื่อฟังเคารพคำสั่งสอนของครูอาจารย์

ทิสที่ ๓ ปัจฉิมทิส^{๔๐} หมายถึง ทิสเบื้องหลัง ได้แก่ สามีกภรรยา ในฐานะที่เป็นสามี พึงแสดงความซื่อสัตย์ต่อภรรยาผู้เปรียบเสมือนทิสเบื้องหลัง ด้วยการไม่ประพฤติผิดนอกใจให้เกียรติบำรุงรักษามรรยาท ควรปฏิบัติดังนี้ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤติผิดนอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว และภรรยาต้องอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติ

^{๓๖}พระมหาสุชาติ นาคโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๘.

^{๓๗}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

^{๓๘}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๔๐}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๔.

หน้าที่ดังนี้ (๑) จัดงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หา มาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

ทิสที่ ๔ อุตตรทิส^{๑๑} หมายถึง ทิสเบื้องซ้าย คือ ทิสเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย ในฐานะที่เป็นมิตรสหายกัน หรือเพื่อนบ้าน พึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ต่อมิตรสหายผู้เป็นเสมือนทิส เบื้องซ้าย ด้วยความเชื่อมั่นใจ ไว้วางใจต่อกัน ความจริงใจต่อกันและกัน

ทิสที่ ๕ เภฏฐิมทิส^{๑๒} หมายถึง ทิสเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง ในฐานะเป็น นายจ้าง พึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ต่อลูกจ้าง คนรับใช้ และคนงานผู้เป็นเสมือนทิสเบื้องล่าง ด้วยการตั้งมั่นในความเที่ยงธรรม จริงใจต่อกันและกัน

ทิสที่ ๖ อุปริมทิส^{๑๓} หมายถึง ทิสเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ หรือนักบวช ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความซื่อสัตย์ต่อพระสงฆ์ผู้เปรียบเสมือนทิส เบื้องบน โดยการปฏิบัติหน้าที่ของชาวพุทธด้วยความเคารพพระรัตนตรัยประจำใจใน พระพุทธศาสนามีวิธีการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลด้วยกัน เพื่อสร้างความซื่อสัตย์ต่อกันและสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เช่น บุคคลภายในครอบครัวประกอบด้วย สามี ภรรยา และบุตร บุคคลภายนอกครอบครัวประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส ครูอาจารย์กับศิษย์ นายกับลูกจ้าง เป็นต้น

ข) วิธีการปลูกฝังและส่งเสริมคุณภาพของครอบครัวมีสุข ได้แก่ ครอบครัวที่เป็นแบบ หล่อสมามีใจใหม่ของสังคม ถ้าทั้งบิดามารดามีคุณภาพสังคมย่อมมีคุณภาพเพราะพ่อแม่เป็น แบบอย่างของลูกๆ และของสมาชิกอื่นในครอบครัว แบบหล่อที่ดี หมายถึง บุคคลที่คุณสมบัติที่จะ ช่วยให้เกิดความสุขความเจริญแก่สังคม และคุณสมบัติบางอย่างที่จะช่วยให้เกิดผลดี เช่น ความมี ระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต นอกจากแบบหล่อที่ดีแล้ว ถ้าจะให้ครอบครัว และสมาชิกใหม่เป็น คนมีคุณภาพย่อมต้องอาศัยการปลูกฝัง การขัดเกลา การให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิก

คุณลักษณะที่ดีที่จะช่วยให้เกิดความสุขแก่สังคมนั้น สร้างขึ้นมาได้โดยอาศัยตัวแบบ ที่ดี และอาศัยการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดี และการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีนั้น ซึ่งกระทำได้ด้วยวิธี ดังต่อไปนี้

(๑) การปลูกฝังคุณลักษณะที่ดี ได้แก่

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

๑. การสร้างระเบียบวินัย หมายถึง การกระทำที่พ่อแม่ต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดีให้ลูกเห็น เพื่อที่สมาชิกในครอบครัวจะได้ปฏิบัติตาม เช่น ตื่นนอนตอนเช้า ต้องเก็บที่นอนให้เรียบร้อย ผ้าห่มพับเก็บให้เป็นที่ ต้องแปรงฟันล้างหน้า ล้างมือก่อนที่จะกินข้าวเช้า ไปทำงานให้ตรงเวลา หรือพ่อแม่อาจสร้างกฎเกณฑ์ให้กับครอบครัว เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวทำตาม และทำงานเป็นนิสัย เช่น กลับจากโรงเรียนเมื่อมาถึงบ้านแล้วให้ถอดรองเท้าถุงเท้าเก็บไว้ให้เป็นที่เป็นทาง

๒. ความซื่อสัตย์ หมายถึง พ่อแม่ต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่สมาชิกในครอบครัว ไม่พูดโกหกหลอกลวง เช่น พ่อแม่พาลูกไปทำฟันแล้วบอกว่าจะซื้อรถให้หนึ่งคน แต่พอลูกทำฟันเสร็จแล้วก็ไม่ใช่ ถ้าสอบได้ที่หนึ่งจะให้ ๕๐๐ บาท แต่พอได้ที่หนึ่งจริงๆ ก็ไม่ให้ ต่อไปเวลาทำอะไรก็ไม่มีใครเชื่อ

๓. ความขยัน มานะ อดทน หมายถึง พ่อแม่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีของลูก มีความขยัน เช่น เมื่อมีเวลาว่างก็จะหางานมาทำ หาหนังสือมาอ่านเพื่อเพิ่มความรู้ให้กับตนเอง เป็นคนที่มีความอดทนต่อความยากลำบาก ถึงจะเหนื่อยแค่ไหนก็ต้องทำให้สำเร็จ อดทนเพื่อความสำเร็จ เช่น ขยันศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จ

๔. ความรับผิดชอบ หมายถึง พ่อแม่อาจสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาภายในครอบครัว เช่น มีลูก ๕ คน เวลากินข้าวเสร็จแล้วก็จัดให้ล้างจานเป็นเวรๆ ไป เวิร์ดละคน ทุกคนต้องรับผิดชอบในหน้าที่ ถ้าหากไม่เสร็จก็อาจจะมีการลงโทษกันบ้างตามความเหมาะสม สอนลูกให้รับผิดชอบตัวเอง โดยให้ซักถุงเท้าเอง ซักรองเท้าเอง เป็นต้น

๕. ความมีน้ำใจ หมายถึง การสร้างด้วยการกระทำตัวอย่างให้เห็น เช่น เมตตาต่อสัตว์ ช่วยเหลือคนชรา รู้จักให้ทาน บางครั้งอาจให้เหตุผลเกี่ยวกับการสงเคราะห์คนอื่น การเอื้อเฟื้อต่อคนชรา การสอนให้ลูกๆ รู้จักทำบุญ ให้ทาน การสอนให้รู้จักแบ่งปันกัน รวมทั้งตัวพ่อแม่ไม่แสดงความเห็นแก่ตัว แนวปฏิบัติดังกล่าวย่อมสร้างความมีน้ำใจขึ้นในสมาชิกของครอบครัวได้^{๔๔}

ครอบครัวเป็นองค์ประกอบของสังคม ถ้าครอบครัวได้อบรมสั่งสอนปลูกฝังและสร้างสรรค์สมาชิกใหม่ให้เป็นคนมีระเบียบวินัย มีเหตุผล มีน้ำใจต่อกัน ฯลฯ เมื่อสังคมประกอบด้วยครอบครัวเหล่านั้น และสมาชิกของครอบครัวเหล่านั้นมีคุณลักษณะที่ดี ย่อมจะช่วยให้สังคมนั้นเจริญก้าวหน้า เพื่อความสุข เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและผาสุก ทั้งสามภริยา และลูกควรส่งเสริมหน้าที่และความรับผิดชอบต่อกัน

(๒) การส่งเสริมคุณลักษณะที่ดี ได้แก่

^{๔๔}ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

หน้าที่ของสามี : มีอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. เป็นหัวหน้าครอบครัว โดยเป็นผู้นำในด้านต่างๆ เช่น หารายได้เลี้ยงดูครอบครัว เป็นผู้ให้นามสกุลแก่ภริยาและลูก เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองภริยาและลูก เป็นผู้ช่วยงานในบ้านที่ต้องใช้แรงงาน เช่น ซ่อมแซมสิ่งของ ยกดของหนัก ๆ เป็นผู้ดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในครอบครัว

๒. เป็นสามี เป็นตำแหน่งที่มีความผูกพันสูง โดยจะต้องซื่อสัตย์และรักใคร่ในภริยา ให้อุปการะตามควร โดยการให้เงินทองจับจ่ายใช้สอยหรือข้าวของเครื่องใช้ ยกย่องและให้เกียรติในตัวของภริยา ไม่นินทาเหยียดหยาม หรือทุบตี ไม่ว่ากล่าวเปรียบเปรยเมื่อภริยาทำผิด ควรหาโอกาสชี้แจงในภายหลัง ภริยาคือแม่ของลูก ฉะนั้น ควรจะถือว่าความทุกข์ของภริยา คือ ความทุกข์ของตนมอบความเป็นใหญ่ให้ โดยให้ภริยาปกครองดูแลทรัพย์สินสมบัติ และกิจการในบ้านเรือนโดยไม่ก้าวล่วงหน้าที่ของแม่บ้าน เช่น การดูแลบ้าน การอบรมเลี้ยงดูลูก การปกครองคนในบ้าน ไม่นอกใจภริยา ไม่ดูแคลนเหยียดหยามพ่อแม่ ญาติพี่น้องภริยา ให้การเอาใจเมื่อภริยาเจ็บป่วย ชมเชย ยินดีและขบใจในกิจการที่ภริยามีน้ำใจทำให้

๓. เป็นบิดา โดยควรช่วยภริยาอบรมบุตรให้เป็นคนดี แต่ไม่ใช่ออกในรูปขัดกับแม่บ้านดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะบุตรชายควรจะมีบิดาเป็นผู้ช่วยสร้างบทบาทของความเป็นชาย ซึ่งมารดาจะทำหน้าที่ไม่ได้ดี ความเป็นบิดานี้อาจจะออกมาในรูปให้ความรักความอบอุ่นแก่บุตรอย่างเพียงพอ ให้การศึกษาและเอาใจใส่เมื่อบุตรเจ็บป่วย ให้ของขวัญหรือของกำนัลแก่บุตรตามวาระและโอกาสเช่น วันเกิด สอบไล่ได้ เป็นต้น

๔. เป็นผู้สร้างบรรยากาศที่ดีแก่ครอบครัว โดยพาครอบครัวไปเที่ยวนอกบ้านเป็นครั้งคราว เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนาน ให้ของขวัญหรือของกำนัลแก่ภริยาและบุตรในบางโอกาส เช่น วันเกิด วันครบรอบแต่งงาน วันเงินเดือนขึ้น เป็นต้น^{๔๕}

ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสหน้าที่ของสามีต่อภรรยาในสังคาลสูตร^{๔๖} สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว^{๔๗}

^{๔๕} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

^{๔๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (พิมพ์ที่ บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๓.

หน้าที่ของภริยา : หน้าที่ของภริยามีหลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. เป็นภริยา มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อสามี โดยใช้สอยให้พอเหมาะพอควร ไม่สร้างหนี้สินให้เป็นภาระแก่สามี รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ ไม่ประพฤติชั่วด้วยการคบชู้ชู้ชาย ให้ความเคารพแก่พ่อแม่ญาติพี่น้องของสามี ขกย่องสามีทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้สามีเป็นใหญ่ในบ้านโดยการให้เกียรติ ไม่พูดอะไรทำให้เสียหน้า หรือพูดขัดแย้ง เป็นคู่คิด เป็นเพื่อน ปลอบจิตแก่สามีเมื่อมีทุกข์ ไม่จับนุ่งจู้ทั้งเรื่องในบ้านและเรื่องของสามี

๒. เป็นมารดา ดูแลอบรมบุตรให้มีเหตุมีผล โดยไม่ใช้อารมณ์ เป็นที่พึ่งของบุตร ไม่เปรียบเทียบบุตรของตนกับบุตรของผู้อื่นไปในทางที่จะทำให้ความรู้สึกเป็นปมด้อยหรือกระทบกระเทือนใจไม่ทุบตีบุตร โดยไม่มีเหตุผลหรือเกินกว่าเหตุ ถ้าหากบุตรทำความดีก็ควรจะชมเชย เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่บุตรในการที่จะทำดีต่อไป

๓. เป็นแม่บ้าน ขยันขันแข็งงานในบ้านและงานนอกบ้าน อุปการะดูแลคนในบ้าน พอเหมาะพอควร แต่งกายให้เหมาะสมกับฐานะและโอกาส พูดจาอ่อนหวานอยู่เสมอ ตลอดจนพยายามเอาใจสามีและบุตร ให้ความเป็นอิสระแก่สามีทั้งในด้านการงานและการดำรงชีวิต ไม่ควรจะเป็นบงกช หรือติดตามสามีจนขาดความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเอง^{๔๔}

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสหน้าที่ของภรรยาต่อสามีไว้ในสังคัลลสูตร ภรรยายอมอนุเคราะห์สามีผู้เป็นทิศเบื้องหลังด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) จัดงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤติผิดนอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๔๕}

หน้าที่ของบุตร : การเป็นบุตรที่ดีควรจะรู้หน้าที่ของตน ดังต่อไปนี้

๑. รัก เคารพ และมีความกตัญญูต่อบิดามารดา เพราะท่านเลี้ยงดูอุ้มชูมาตั้งแต่เล็กกว่าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ท่านก็มีความเหน็ดเหนื่อยทั้งทางร่างกายและจิตใจ จึงควรจะระลึกถึงบุญคุณของท่าน และหาทางตอบแทนตามควรเมื่อท่านชราภาพ ซึ่งบิดามารดาส่วนใหญ่ไม่ได้หวังจะได้รับการตอบแทนจากลูก นอกจากต้องการให้บุตรได้ดี แต่ถ้าบุตรมีน้ำใจต่อท่านด้วยการให้เงินหรือสิ่งของหรือการเอาใจใส่ ท่านก็อาจจะรู้สึกเป็นสุขในการที่บุตรหลานยังไม่ทอดทิ้งท่าน หรือรักท่าน ต้องการท่าน นอกจากนี้ยังเป็นตัวอย่างให้บุตรของตน ได้ปฏิบัติต่อตนเช่นเดียวกัน

๒. ช่วยทำให้ความสามัคคีในครอบครัวมั่นคง ปกติบุตรจะเป็นจุดรวมความสนใจของบิดามารดาในการให้ความรักความอบอุ่น และการเลี้ยงดู ฉะนั้น เวลาสามีภริยามีความขัดแย้ง

^{๔๔}สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี, หน้า ๖๒.

^{๔๕}ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

ด้วยเหตุใดๆ สามิภริยามักจะให้อภัยต่อกันเพื่อเห็นแก่ลูก ตลอดจนเวลาจะคิดหย่าร้างก็มักเลิกล้มความคิด เพราะไม่อยากให้ลูกขาดพ่อขาดแม่

๓. ไม่คือดิ่งหรือพูดเท็จ ควรจะเชื่อฟังท่าน เพราะท่านมีประสบการณ์มาก และรู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร ไม่ควรจะต้องให้ท่านหนักใจ หรือพูดเท็จเพื่อเอาตัวรอด เป็นการสร้างนิสัยที่ไม่ดีแก่ตัวเอง

๔. รักเรียน (ถ้ายังเรียนอยู่) หรือทำงานดี (ถ้าเรียนสำเร็จแล้วหรือไม่เรียนแล้ว) และรักดี ความหวังของบิดามารดาอันสูงสุดคืออยากให้ลูกได้ดี การเรียนจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ลูกมีโอกาสได้ศึกษาไม่ได้เรียนอะไรหรือเรียนน้อย ด้วยเหตุดังกล่าวคนชั้นกลางและชั้นสูง จึงพยายามส่งเสริมให้ลูกเรียนหนังสือ ในขณะที่คนยากจนไม่มีโอกาสให้ลูกได้เล่าเรียนๆ เพราะอุปสรรคทางด้านเศรษฐกิจ คนยังเรียนสูงเท่าไรโอกาสที่จะทำงานนั่งโต๊ะก็มากขึ้นเท่านั้น ไม่ต้องใช้แรงงานมาก ส่วนคนที่เรียนน้อย หรือไม่เรียนจะต้องใช้แรงกายมาก ส่วนมากบิดามารดาอยากจะให้ลูกทำงานที่ดีมีศักดิ์ศรี ถ้าดีกว่าตัวได้ก็จะยิ่งพอใจมากขึ้นเท่านั้น เพื่อจะได้ไม่ต้องห่วงใยเมื่อคนต้องตายจากไป

๕. ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุษสุราย ไม่เห็นเงินเป็นของไร้ค่า ไม่อยากได้ของไม่มีที่สิ้นสุด รู้จักประหยัดและสะสมตั้งแต่เด็ก โดยบิดามารดาควรจะเป็นตัวอย่างที่ดี

๖. สร้างบรรยากาศที่ดี เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ทำความลำบากใจให้แก่บิดามารดา ไม่เป็นภาระ ไม่เจ้าอารมณ์ จีโมโห เอาแต่ใจตัว ไม่ควรเห็นพ่อแม่เป็นทาสรับใช้ของตน ควรเห็นใจพ่อแม่ที่เหน็ดเหนื่อยในการหาเงินมาเลี้ยงดูตน โดยเฉพาะถ้าพ่อแม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ลูกควรจะประสานรอยร้าวดังกล่าว โดยการให้พ่อแม่หันหน้าเข้าหากัน และทำตัวให้ดี ตลอดจนเอาใจใส่และเอาอกเอาใจพ่อแม่

๗. เห็นความสำคัญของบิดามารดา ไม่ควรลบหลู่ดูถูก ปัญหานี้ไม่ค่อยเกิดในวัยเด็ก แต่มักจะเกิดในวัยรุ่นและวัยหนุ่มสาว เพราะเป็นวัยที่คิดว่าตนมีความคิดดีและเข้ากับสมัย บางคนอาจจะคิดว่าบิดามารดาหัวโบราณ จึงไม่อยากจะปรึกษาหารือด้วย บิดามารดาบางคน จึงเกิดความเสียใจ น้อยใจอันที่จริงแล้วบิดามารดามีแต่ความรักและความหวังดีต่อลูก การแนะนำต่างๆ ก็ทำเพื่อลูก ถ้าวัยรุ่นคำนึงถึงข้อนี้บ้างอาจจะช่วยให้บิดามารดาเป็นสุข และภาคภูมิใจในตัวบุตรของตน เพราะความคิดเห็นของบิดามารดา อย่างน้อยก็เป็นเรื่องของประสบการณ์และความรอบรู้ ถ้าเราไม่ชอบใจก็ควรจะเฉยเสีย ไม่ควรเถียงท่านทันควัน ควรจะพูดในภายหลังเมื่อท่านอารมณ์ดีหรือโอกาสเหมาะท่านคงจะรับฟังด้วยดี ดีกว่าการกระราน หรือหักหาญตามอำเภอใจ เราต้องระลึกเสมอว่าท่านคือ บุคคลที่หวังดี และรักเราที่สุดในชีวิต

๘. ช่วยงานในบ้านตามความสามารถ ถ้าบิดามารดาไม่มีคนช่วยทำงานบ้าน ลูกก็ควรแสดงน้ำใจช่วยเหลือท่าน เช่น กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างชาม ซักผ้า รีดผ้า เป็นต้น ที่สำคัญไม่ทำตัวเป็นภาระแก่ท่านให้ต้องเหน็ดเหนื่อยกว่าที่เป็นอยู่แล้ว หรือถ้ามีคนช่วยทำงานบ้านอยู่แล้วก็ตามก็ควรจะช่วยท่านบ้างตามควร^{๕๐}

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดาในสังคาลสูตร ดังนี้

“หน้าที่ของ บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ (๒) จักทำกิจของท่าน (๓) จักดำรงวงศ์สกุล (๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน และหน้าที่บิดามารดาต่อบุตรธิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (๔) หากรยาที่สมควรให้ (๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร”^{๕๑}

จะเห็นได้ว่า วิธีการปลูกฝังและส่งเสริมความซื่อสัตย์ให้แก่สมาชิกในครอบครัว เพื่อสร้างชีวิตของครอบครัวให้สมบูรณ์แบบ โดยพ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก เพื่อให้ลูกได้เป็นคนดีแก่สังคมสืบวงศ์ตระกูลต่อไป สิ่งที่สำคัญสามิควรปฏิบัติต่อหน้าที่ของตนอีกอย่างคือ คนต้องคำนึงถึงความทุกข์ของภรรยาด้วย เป็นความทุกข์ส่วนตัวของผู้หญิงอันแตกต่างจากของผู้ชายที่ไม่มีอยู่ในตัว ซึ่งสามิพึงเข้าใจปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่เห็นอกเห็นใจต่อภรรยามีอยู่ ๕ ประการ^{๕๒} คือ

๑) ผู้หญิงต้องจากหมั้นญาติอยู่กับตระกูลของสามิทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามิควรให้ความอบอุ่นใจ

๒) ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย และทางจิตใจ ฝ่ายชายควรเข้าใจ

๓) ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ ในเวลาที่ภรรยาตั้งครรภ์ สามิจะต้องเอาใจใส่ต่อภรรยาให้ดีที่สุดเป็นพิเศษ เพราะว่าภรรยามีครรภ์ย่อมต้องการความปลอดภัย คุณดูแลเอาใจใส่จากสามิของตน ต้องการความเห็นอกเห็นใจ สามิไม่ควรทำให้ภรรยาต้องเข้าใจในเรื่องเหล่านี้เป็นอันขาด

๔) ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัสและเลียงชีวิตมากสามิควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

^{๕๐} สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี, หน้า ๖๒-๖๓.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๕๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔-๓๑๕.

๕) ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

แต่ภรรยาจะเป็นแม่บ้านที่ดีต้องประกอบด้วยคุณสมบัติพิเศษนั้นคือ รู้จักกิจหน้าที่ของเรือนสามน้ำสี่ไว้เป็นข้อปฏิบัติในชีวิต ซึ่งมีข้อปฏิบัติตามเรือนสาม น้ำสี่ ดังต่อไปนี้

เรือนสาม มีหลักปฏิบัติอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑) เรือนร่างกาย คือ ต้องพิจารณาสุขภาพร่างกาย ศึกษารูปร่างกายให้สะอาดดูดี สม่ำเสมอ ไม่ให้เป็นที่ไม่พอใจของสามี รู้จักแต่งกายให้เหมาะสมดูดี ไม่ปล่อยปะละเลยในการดูแลตัวเอง

๒) เรือนที่อยู่อาศัย คือ ต้องดูแลบ้านช่องให้เรียบร้อย เก็บไว้ถูกที่ถูกทาง หยิบง่ายใช้คล่อง งดงามตา ห่มนุ่งเช็ดหมั่นอยู่เสมอ

๓) เรือนครอบครัว คือ อยู่ร่วมกันกับเรือน จัดแบ่งกันตามที่เห็นสมควร มิให้เกิดความเดือดร้อน เช่น สามีภรรยาแบ่งหน้าที่กันทำให้สามีทำงานนอกบ้านหาเงินมาเลี้ยงดูดูแลบุคคลในครอบครัว และหน้าที่ของภรรยารับผิดชอบงานภายในบ้าน ส่วนบุตรก็ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระบิดามารดาตามความเหมาะสม เป็นต้น

น้ำสี่ คือ มีไว้เพื่อหล่อเลี้ยงการงานให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยต้องมีไว้ประจำตัว ยิ่งต้องการเป็นใหญ่เท่าไรก็จำเป็นต้องมีมากเท่านั้น มีหลักปฏิบัติอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) น้ำใจ คือ มีไว้ใช้ดื่มเป็นประจำ ไม่ขาดแคลน

๒) น้ำคำ คือ ต้องนำหวาน เป็นไปด้วยคำไพเราะอ่อนหวาน พึงแล้วรินหูแขกไปใครมาต้อนรับด้วยอารมณ์ชื่นบาน เป็นการสมานมิตรไมตรี

๓) น้ำแรง คือ ร่วมกันทำกิจให้สำเร็จไม่คิดเหน็ดเหนื่อยท้อแท้ ทำงานให้มีผลงานปรากฏออกมา

๔) น้ำใจ คือ เต็มใจกระทำทุกประการ มีแต่ความเมตตาจริงใจ แล้วแสดงออกมาทางกายกรรมและวจีกรรม ใครเห็นก็น่ารักน่าชื่นใจ^{๕๓}

นอกจากนี้แล้ว ภรรยาต้องเป็นผู้สงเคราะห์คนข้างเคียงดีของสามี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความคุ้นเคย เป็นญาติอย่างดียิ่ง”^{๕๔} ในพระพุทธศาสนามีหลักการสงเคราะห์ปฏิบัติต่อญาติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) การให้ หมายถึง การแบ่งปันสิ่งของตนช่วยเหลือญาติฝ่ายสามี

^{๕๓}พระมหาสุชาติ นาถกโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๕๔}พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

ด้วยความยินเคารพนับถือท่านเหล่านั้นเปรียบเสมือนญาติพี่น้องแท้ๆ ของตน ลักษณะนี้เรียกว่า ทาน (๒) การพูดจาเป็นที่รัก หมายถึง การพูดไพเราะประสานความสัมพันธ์ระหว่างญาติทั้งสองฝ่ายให้เกิดความมั่นคงและสามัคคีกันในหมูญาติพี่น้อง หรือเคารพเชื่อฟังในคำพูดของกันและด้วยเหตุผล ผู้ที่เป็นภรรยาจะต้องพูดกับญาติของสามีด้วยความเคารพ ส่วนสามีก็ปฏิบัติต่อภรรยาเช่นเดียวกัน ลักษณะนี้เรียกว่า ปิยวาจา (๓) การประพฤติประโยชน์ หมายถึง การช่วยเหลือแบ่งเบภาระของญาติสามีเมื่อญาติฝ่ายสามีมีกิจธุระให้ไปช่วยก็กระทำด้วยความเต็มใจ เช่น ท่านเอาหลานมาฝากให้เลี้ยงดูชั่วคราวกับภรรยาก็ยินดีรับหลานมาเลี้ยงดูเปรียบเสมือนบุตรของตน คอยอบรมตักเตือนสั่งสอนให้เป็นคนดี เป็นต้น ลักษณะนี้เรียกว่า อัตถจริยา (๔) ความเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง ภรรยาก็ประพฤตินเสมอต้นเสมอปลาย เช่น การเคารพนับถือญาติฝ่ายสามี และการปฏิบัติต่อบิดามารดาของตนอย่างไรก็ให้ปฏิบัติกับบิดามารดาของสามีเหมือนกัน เป็นต้น ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า สมานัตตตา

และภรรยาต้องขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง รู้จักหน้าที่ศรีภรรยาในเรื่องของเรือนสามและน้ำสี่ ซึ่งเป็นเสน่ห์ของผู้หญิงสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของสามีได้ เป็นแม่บ้านที่ดีมีความขยันอดสาเหทำกิจกรรมนั้นให้สำเร็จไม่ผลัดวันประกันพรุ่งและอ้างโน่นอ้างนี่ ทำงานคล่องตัว ไม่ทำงานค้าง รับผิดชอบการทำงานที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ ยังเป็นภรรยาที่รักของสามีได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่นว่าเป็นศรีภรรยาที่ดีของสามี หรือสร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูลอีกด้วย ดังในอุคคหสูตรได้อธิบายหน้าที่ของภรรยาไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑) จงปรนนิบัติเลี้ยงดูบิดามารดาของสามี ด้วยการตื่นก่อนท่านนอนที่หลังท่านคอยรับใช้ดูแลท่าน ประพฤติตนให้เป็นที่พอใจ พูดคำสุภาพอ่อนโยน

๒) จงให้เกียรติและนับถือบุคคลที่สามีเคารพ เช่น บิดามารดา สมณพราหมณ์ พิงอุปัฏฐากดูแลท่านเหล่านั้นด้วย

๓) จงเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงาน ทำงานอย่างรอบคอบ

๔) ดูแลงานบ้านว่ามีสิ่งใดที่ทำแล้ว สิ่งใดที่ยังไม่ได้ทำ ดูแลผู้ป่วยในบ้านและ พิงช่วยเหลืองานที่เขาทำไม่ได้ รู้จักแบ่งสิ่งของให้แก่ผู้อื่น

๕) รักษาทรัพย์สินที่สามีหามาได้ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และไม่นำเงินทองไปใช้ในทางที่เสียหาย^{๕๕}

ดังนั้น ถ้าคู่สามีภรรยาใดไม่ประพฤตินอกใจกัน การใช้ชีวิตคู่จะยังยืนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข หากสามีภรรยาคนใดไม่มีความซื่อสัตย์ต่อคู่ครองตนแล้ว การใช้ชีวิตคู่ก็จะไม่มั่นคง

^{๕๕} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๒.

และเกิดปัญหาความเดือดร้อนทุกข์กายใจ ในภายหลังก็จะกลายเป็นปัญหาของครอบครัวและสังคม คือ ปัญหาครอบครัวแตกแยกกัน ปัญหาการทะเลาะวิวาทกัน ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาประพฤตินอกใจกัน และปัญหาเล่นการพนันติดอบายมุข เป็นต้น

และนอกจากนั้น ปัญหาที่เกี่ยวกับสื่อเทคโนโลยี ก็เป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดปัญหาของครอบครัวในการดำรงชีวิตได้ เช่น การเล่นอินเทอร์เน็ต, Facebook, Hotmail, Line เป็นต้น สื่อเหล่านี้เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ หากบุคคลในครอบครัวนำไปใช้ไม่ทางที่ไม่ถูกต้อง ก็นำความเดือดร้อนเสียหายมาให้แก่บุคคลที่เล่นได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงมีแนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันในการใช้ Facebook/การแชท มีวิธีการสร้างภูมิคุ้มกัน ดังต่อไปนี้

ก) วิธีการสร้างภูมิคุ้มกันในการใช้ Facebook/การแชท : การเล่นเฟซบุ๊ก/การแชท ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง โดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเกาะภูมิคุ้มกันตนเองได้แก่

๑) ธรรมคุ้มครองโลกมีอยู่ ๒ ประการ หมายถึง (๑) หิริ คือ ความละอายใจแก่ตนเอง ในการประพฤติกว้างขวาง เช่น การโพสต์รูปที่ไม่เหมาะสมลงในเฟซ และการพูดจาเกินพอดี พูดคำหยาบ พูดคำส่อเสียด พูดคำเพ้อเจ้อ (๒) โอตตัปปะ คือ ความกลัวต่อบาป หรือการเกรงกลัวต่อผลในการกระทำ การพูด และการคิดในทางที่ชั่ว และเรื่องไม่ดีที่ขัดต่อคุณธรรมจริยธรรมอันไม่เหมาะสมต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจในการเล่นเฟซบุ๊ก/การแชท ควรระมัดระวังในการกระทำ การพูด ที่จะนำไปสู่ทางด้านสื่ออันลามก

๒) สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความระลึกได้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่า เราต้องรู้จักรับผิดชอบตนเอง มีความซื่อสัตย์ต่อตนในการเล่นสื่อออนไลน์ รู้จักแบ่งเวลาให้เหมาะสม จึงจะไม่เสียเวลาและเสียหน้าที่การงานของตน

๓) คบกัลยาณมิตร หมายถึง การรู้จักคบกับเพื่อนที่ดี พูดคุยเรื่องที่ดี เพื่อนที่แนะนำประโยชน์ให้ ควรหลีกเลี่ยงบุคคลที่ชักชวนไปทำในสิ่งที่ไม่ดีเสียหายอันจะนำความเดือดร้อนมาให้แก่ตน เช่น ขยายบริการทางเพศ ขยายเสพติด และทำสิ่งอนาจารในสื่อออนไลน์ เป็นต้น

๔) พ่อแม่ควรดูแลบุตรหลานของตนไม่ปล่อยให้เล่นหรือเสพสื่อออนไลน์อยู่ตามลำพังเพียงผู้เดียว โดยไม่มีการควบคุม

๕) อัตตาหิ อัตตโน นาโถ หมายถึง “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน”^{๕๖} เรื่องที่ดีหรือไม่ดีจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ได้ก็อยู่ที่ตัดสินใจในการคิด การพูด และการกระทำของตนเอง

^{๕๖} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒., ตนแลเป็นที่พึ่งของตน หมายถึง ตนเองเท่านั้นที่จะสามารถทำกุศลเข้าถึงสวรรค์ หรือบรรลุมรรคผลได้ที่พึ่งได้ยาก คือ อรหัตผล ไม่มีใครอื่นจะทำให้, (พ.ร.อ. ๖/๑๕).

สรุปว่า สามิภรรยาที่ปฏิบัติบทบาทหน้าที่อย่างซื่อสัตย์ ผู้วิจัยขอแยกประเด็นสรุปมีอยู่ ๒ ประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ ๑ คือ สามิได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อภรรยาด้วยความซื่อสัตย์ต่อกันมีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่

๑) ความประพฤตินี้ซื่อสัตย์ต่อกัน คือ ให้เกียรติยกย่องภรรยา สามิไม่ดูหมิ่นภรรยา และสามิไม่ประพฤติผิดนอกใจภรรยา

๒) หน้าที่ คือ สามิมอบความเป็นใหญ่ให้ภรรยาได้มีอิสระในการทำงานบ้านอย่างเต็มที่

๓) ให้ของขวัญปลอบใจ คือ สามิหาซื้อเครื่องแต่งตัวให้เนื่องในวันสำคัญของภรรยา เช่น วันคล้ายวันเกิด วันครบรอบวันแต่งงาน เป็นต้น

ประเด็นที่ ๒ คือ ภรรยาได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อสามิด้วยความซื่อสัตย์ต่อกันมีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่

๑) ความประพฤตินี้ซื่อสัตย์ต่อกัน คือ ภรรยาไม่ประพฤติผิดนอกใจสามิ

๒) หน้าที่ของแม่บ้าน คือ ภรรยาจัดการงานบ้านดี และภรรยาขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานหรือได้รับการยกย่องว่าเป็นศรีภรรยาของสามิสร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูลของตน

๓) รู้จักบริหารใช้จ่ายทรัพย์ คือ ภรรยาเป็นผู้ฉลาดในการสงเคราะห์คนข้างเคียงหรือสงเคราะห์ญาติทั้งฝ่ายสามิและฝ่ายของตนและส่วนภรรยาต้องเป็นผู้ฉลาดในการรักษาทรัพย์ที่สามิหามาได้

๔.๕ บทสรุป

แนวทางการสร้างความซื่อสัตย์มาใช้เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวไทย ผู้วิจัยได้ยกหลักธรรมที่มาสเสริมสร้างครอบครัวให้เข้มแข็งประกอบด้วยความซื่อสัตย์ความจริงใจต่อการปฏิบัติตามหลักธรรมต่างๆ สรุปแนวทางการสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวได้ดังนี้

๑. แนวทางที่ ๑ คือ การสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวตามหลักมนุษยธรรม (ศีล ๕-ธรรม ๕) หมายถึง การควบคุมความประพฤติของตนทางกายและวาจา สามิภรรยามีความซื่อสัตย์ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (เมตตากฎา) (๒) การงดเว้นจากการลักทรัพย์ (สัมมาอาชีวะ) (๓) การงดเว้นจากการประพฤติในกาม (กามสังวร) (๔) การงดเว้นจากการพูดเท็จ (สัจจะ) และ (๕) การงดเว้นจากการเสพสุราและของมึนเมา (สติสัมปชัญญะ) โดยเฉพาะศีลข้อ ๓ สามิภรรยาจะต้องมีความตระหนักเป็นอย่างมากวิธีการรักษาความซื่อสัตย์ระหว่างสามิและภรรยาตามศีลข้อ ๓ ได้แก่ สามิไม่ประพฤติผิดนอกใจยินดีในภรรยาของตนเพียงผู้

เดียว เรียกว่า สทาร์สัน โดษ ส่วนภรรยาที่ไม่ประพฤตินอกใจยินดียอมรับในสามีของตนเพียงผู้เดียว เรียกว่า ปติวัตร

๒. แนวทางที่ ๒ คือ การสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวในด้านการครองเรือนตามหลักภรรวาสธรรม ๔ หมายถึง หลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน หรือหลักประกันการใช้ชีวิตคู่ของครอบครัวไม่ให้เกิดความแตกแยกกันหรือการหย่าร้างกัน สามีภรรยามีความซื่อสัตย์ มีความจริงใจ ปฏิบัติตามหลักภรรวาสธรรม ๔ ประการ ได้แก่ (๑) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ จริงใจ สามีภรรยาจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกันด้วยการแสดงออกทั้ง ๓ ทาง ได้แก่ ๑.ทางกายหรือการกระทำ เรียกว่า ทำจริง ๒.ทางวาจา หรือทางคำพูด เรียกว่า พูดจริง และ ๓.ทางใจ หรือความคิด เรียกว่า จริงใจ

(๒) ทมะ คือ ความฝึกฝน ข่มใจ ปรับตัว สามีภรรยาจักต้องรู้จักฝึกฝนปรับตัวเข้าหากันและไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขในข้อโทษของการติดสุราและของมีนเมาและข้อโทษของการชบเทียวกกลางคืน ซึ่งจะนำความเดือดร้อนความเสียหายมาให้แก่ตนเองและครอบครัว (๓) ขันติ คือ ความอดทนอดกลั้น สามีภรรยาต้องตั้งอยู่ในความอดทนกับการปรับตัวเข้ากับญาติบิดามารดาทั้งสองฝ่ายและอดทนต่อหน้าที่การงานต้องรับผิชอบของตน เพื่อให้ครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขราบรื่น และ (๔) จาคะ คือ การบริจาสสิ่งของกินและของใช้สอย ความเสียสละสิ่งที่ไม่ได้ออกไปจากตัวสามีภรรยาจะต้องรู้จักการเสียสละความตระหนี่ด้วยการให้ทานรู้จักแบ่งปันสิ่งของใช้สอยให้แก่ญาติและบุคคลอื่นหรือเสียสละความเห็นแก่ตัว ละนิสัยที่เลวที่ไม่ได้ออกไป ไม่เอารัดเอาเปรียบกันและกัน ดังคำสุภาษิตว่า “ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก”

๓. แนวทางที่ ๓ คือ การสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวในด้านการครองคนตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ หมายถึง หลักธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือธรรมสำหรับผู้ปกครองการอบรมสั่งสอนบุตรธิดา เพื่อความสัมพันธไมตรีอันดีงามและความสงบสุขของครอบครัวบิดามารดาอนุเคราะห์บุตรธิดาอย่างซื่อสัตย์ต่อการปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เมตตา คือ ความปรารถนาดี ความรัก บิดามารดาจะต้องมีความรักมอบความอบอุ่นให้แก่บุตรธิดาให้มีความสุข (๒) กรุณา คือ ความสงสารอยากให้เขาพ้นจากความทุกข์ บิดามารดาให้ตั้งอยู่ในความสงสารเมื่อเห็นบุตรธิดาตกอยู่ในความทุกข์กายและใจความทุกข์ของบุตรธิดาก็เป็นเหมือนความทุกข์ของตนไปด้วยและคอยช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ให้แก่บุตรธิดา (๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี บิดามารดาพลอยยินดี เมื่อเห็นบุตรธิดาได้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวและหน้าที่การงาน และ (๔) อุเบกขา คือ ความวางเฉย หรือความวางใจเป็นกลาง บิดามารดาวางใจเป็นกลาง เมื่อเห็นบุตรธิดาทะเลาะเบาะแว้งกันจะต้องตัดสินใจให้เที่ยงธรรมโดยไม่มีอคติในการตัดสินปัญหาต่างๆ และคอยดูแลบุตรธิดาอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวล่วงเกินไป

๔. แนวทางที่ ๔ คือ การสร้างความซื่อสัตย์ของครอบครัวด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นตามหลัก ทิส ๖ หมายถึง การปฏิบัติตามหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์จริงใจ ซื่อตรง ทิส ๖ นั้นถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำต่อบุคคลต่างๆ เพื่อปลูกฝังและส่งเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างกันและกันให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ ตัวอย่างเช่น ทิสที่ ๓ ปัจฉิมทิส ทิสเบื้องหลัง ได้แก่ สามิภรรยา ในฐานะที่เป็นสามี พึงแสดงความซื่อสัตย์ต่อภรรยา ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ ให้เกียรติบำรุงรักษาภรรยา โดยมีข้อปฏิบัติหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ให้เกียรติยกย่อง (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องแต่งตัว และส่วนภรรยาต้องอนุเคราะห์สามีตามหลักปฏิบัติหน้าที่ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) จัณงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง